

MATERIAŁY

Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym
PL ISSN 1643-8191, t. 25 (2)/2013, s. 191–252

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/KLIO.2013.021>

TOMASZ BOHUN

(Warszawa)

ALEKSANDR MAŁOW, OLGA SMIRNOWA

(Moskwa)

*Materiały wywiadu moskiewskiego
o wojskowo-politycznej sytuacji w Rzeczypospolitej
w pierwszej połowie 1630 r.*

*(Dokumenty Urzędu Wojskowego dotyczące powstania
Tarasa Fedorowicza na Ukrainie wiosną 1630 r. z zespołu-
-kolekcji RGADA „Akta urzędowe nowego uporządkowania”)*

Обізвавсь Тарас Трясило
Віру рятовати,
Обізвався, орел сизий,
Та й дав ляхам знати!
Обізвався пан Трясило:
«А годі журиться!
А ходім лиш, пани-брати,
З поляками биться!»
Вже не три дні, не три ночі
Б'ється пан Трясило.
Од Лимана до Трубайла
Трупом поле крилось.
(Тарас Шевченко. Тарасова ніч)

Publikowane w aneksie do tego artykułu dokumenty to kompletny materiał dwóch spraw z zespołu-kolekcji „Akta urzędowe nowego uprządkowania”, przechowywanego w Rosyjskim Państwowym Archiwum Akt Dawnych w Moskwie (RGADA, F. 159, Op. 2, Nr 354 i 355 – odpowiednio dwa i szesnaście dokumentów). W chwili obecnej znajdują się one w stanie znacznego zniszczenia. W 1985 roku zostały przeznaczone do badania fotokonserwatorskiego¹ tzn. sfotografowania w podczerwieni, które umożliwiłoby odczytanie częściowo zatartych partii tekstu, nieczytelnych gołym okiem. Jednakże z powodu trudności finansowych badanie to nie zostało przeprowadzone. Na tle archiwaliów zgromadzonych w RGADA dokumenty te nie stanowią materiału unikalnego, wyjątkowego pod względem znaczenia historycznego. Z powodu ograniczonych możliwości finansowych na konserwację oczekują o wiele cenniejsze i bardziej wyjątkowe dokumenty dotyczące historii Rosji. Z tego powodu należy wątpić, aby wspomniany materiał doczekał się jej zanim ulegnie ostatecznemu zniszczeniu. Inna sprawa, że jeszcze w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku badania nad technologią fotokonserwacji – prawdopodobnie z przyczyn finansowych – zostały wstrzymane. Z tego powodu opublikowanie tych dokumentów jest ze wszech miar celowe.

Publikowane dokumenty to listy (raporty) wojewodów miast pogranicznych z wiadomościami o wojskowo-politycznej sytuacji na granicy i w sąsiednich państwach – w tym wypadku chodzi o Rzeczpospolitą. Tego rodzaju raporty nazywane są w historiografii „wieściami” (вестовые)². W istocie to materiały o charakterze wywiadowczym, których gromadzenie było jednym z najważniejszych obowiązków wojewodów pogranicznych. Cały zebrany materiał o charakterze politycznym wojewodowie odpisywali i przesyłali do Urzędu Poselskiego. Ten o charakterze wojskowo-politycznym trafiał do Urzędu Wojskowego. Procedura przekazywania przez Urząd Wojskowy odpisów z wieściami tzw. odpisów wieści (вестовых отписок), które miały charakter polityczny, do Urzędu Poselskiego została omówio-

---

¹ РГАДА, Архив архива, Дело фонда 159 «Приказные дела новой разборки», к. 45.

² Н. Оглоблин, *Воеводская «вестовья отписки» XVII в., как материал для истории Малороссии* / Отд. оттиск [w:] *Киевская старина*, Киев 1885, s. 1–52.

na w literaturze historycznej³. Źródłoznawcza praca Nikołaja Ogłoblina poświęcona temu ważnemu dla badaczy aspektowi działalności kancelarii urzędów nie doczekała się niestety kontynuacji w literaturze i niezаслужenie została zapomniana przez historyków i archiwistów⁴.

Przesyłane przez wojewodów pogranicznych odpisy wieści oraz załączone (podklejone) do nich „listy” – wszelakie dokumenty, które owi wojewodowie otrzymali z zagranicy – kopiowano w Urzędzie Wojskowym i podklejano do odpowiedniego zwoju (ros. *столбец*). W ten sposób urzędnicy „приказów” segregowali i archiwizowali dokumenty według kategorii tematycznych i geograficznych. Do odpowiedniego zwoju podklejano także protokoły zeznań (ros. *расспросные речи*) dostarczycieli wieści (ros. *вестовщик*), którymi byli wszyscy ludzie, którzy przekroczyli granicę na rosyjską stronę⁵. Byli to zwolnieni z niewoli Rosjanie, także prawosław-

---

³ Ibidem, s. 13, 31.

⁴ Okazuje się, że pracy Ogłoblina nie znali badacze historii Cerkwi Nikołaj Kaptieriew oraz Konstantyn Charłampowicz. Bez wątpienia znacznie wzbogaciliby swoje dzieła – należące już do klasyki historiografii – gdyby wykorzystali tego rodzaju materiał archiwalny: Н. Ф. Каптерев, *Характер отношений России к Православному Востоку в XVI и XVII столетиях*, Сергиев Посад 1914; К. В. Харлампович, *Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь*, Т. 1, Казань 1914. Ten sam zarzut można postawić Nikołajowi Kowalskiemu, który w swoim informatorze źródłoznawczym wprawdzie wykorzystał sporządzone przez wojewodów pogranicznych odpisy wieści, jednak tylko te znajdujące się w zespole nr 52 RGADA („Stosunki Rosji z Grecją”) tzn. pochodzące z archiwum Urzędu Poselskiego: Н. П. Ковальский, *Источники по истории Украины XVI – первой половины XVII в. в Литовской метрике и фондах приказов ЦГАДА*, Днепропетровск 1979. O pracy Ogłoblina nie wspomnieli także wydawcy innych zbiorów źródłowych, w których znalazły się odpisy wieści i dokumenty pokrewne: *Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в трех томах*, Под ред. А. А. Новосельского и Л. Н. Пушкарева, Т. I, 1620–1647 годы, Сост.: Е. М. Апанович, С. М. Майборода, Н. С. Сидоренко, Е. И. Луговая, Н. Ф. Первак, Л. А. Проценко, Москва 1953; Л. В. Заборовский, Н. С. Захарьнна, *Из документов по истории русско-украинских взаимоотношений начала 30-х годов XVII в.*, [w:] *Славяне и их соседи*, Вып. 7, Москва 1995; Б. Н. Флоря, *Киевская митрополия, Россия и казацкое восстание 1625 года*, [w:] *ibidem*; idem, *Новые свидетельства об отношении населения Украины к евреям первой половины XVII в.*, [w:] *Славяне и их соседи*, Вып. 8, Москва 1996.

⁵ Wyjątek stanowili chłopci i chołopi zamieszkujący strefę pograniczną, często przekraczający granicę w poszukiwaniu zajęcia i zysku oraz w celu zdobycia żywności lub kłusownictwa.

ni z różnych krajów, którzy uciekali przed prześladowaniami religijnymi. Granicę przekraczało również wielu przestępców, próbujących uniknąć sprawiedliwości, prawosławni biskupi i przeorowie klasztorów (lub ich przedstawiciele) z całego Prawosławnego Wschodu, którzy w Rosji szukali ofiarodawców i donatorów, a także rosyjscy i cudzoziemscy kupcy oraz wojskowi najemnicy z różnych krajów i narodowości.

Wszystkich, którzy mogli dostarczyć interesujących informacji, wysyłano w towarzystwie gońców, rekrutowanych z ludzi służących w armii, do Urzędu Wojskowego w Moskwie. Przyjazdy do Rosji duchowieństwa i innych ludzi z Prawosławnego Wschodu po jałmużnę, w celu osiedlenia się i przejścia pod carską władzę, a także korespondencja i wymiana poczty między Moskwą a Prawosławnym Wschodem (a więc kogo kierowano do stolicy i kogo zatrzymywano w Putywlu i wracano za granicę), wraz ze szczegółami o charakterze sankcji – te kwestie zostały wyczerpująco przedstawione w klasycznej pracy Nikołaja Kaptieriewa⁶. Równie wyczerpująco w pracy Konstantyna Charłampowicza została przedstawiona problematyka kontaktów władz moskiewskich i Patriarchatu moskiewskiego z prawosławnym duchowieństwem Rzeczypospolitej⁷. Nie wdając się w szczegóły należy przypomnieć kilka ich kluczowych ustaleń, które pozwalają lepiej zrozumieć znaczenie, zakres, reprezentatywność i charakter odpisów wieści, protokołów zeznań i meldunków (w formie „cedułu” z wieściami lub listów). Po pierwsze, dostarczyciele wieści, prócz przesłuchań na miejscu, obowiązkowo przechodzili taką procedurę w Urzędzie Wojskowym. Po drugie, jedyną „bramą” do Rosji dla duchowieństwa lub jego przedstawicieli z kościołów funkcjonujących pod władzą innowierców – muzułmanów i katolików – którzy przybywali do niej po wsparcie finansowe, był Putywl. W takiej sytuacji wszyscy oni zmuszeni byli przejeżdżać przez terytorium Rzeczypospolitej (z reguły *via* Kijów). Bez wyjątku też, nawet w wypadku odmowy jałmużny, a tym bardziej w razie jej wypłaty w Putywlu i nieprzepuszczenia do Moskwy, byli obowiązkowo przesłuchiwani przez wojewodów putywlskich, którzy informację o tym – w formie odpisów wieści –

---

⁶ Н. Ф. Каптерев, *Характер отношений России к Православному Востоку...*, s. 105–346.

⁷ К. В. Харлампович, *Малороссийское влияние...*, s. 43–50 i nn.

przesyłali do stolicy. Pominięcie lub niepełność, względnie niewłaściwość, informacji w wieściach dostarczonych wojewodzie służyły z reguły za pretekst do odmowy dalszej podróży do stolicy, a na ogół – otrzymania jałmużny. Dodajmy, że duchowni prawosławni z zagranicy doskonale orientowali się w osobiwościach tej procedury. W porównaniu z prawosławnymi Słowianami, duchowieństwu greckiemu przysługiwały przywileje w otrzymywaniu jałmużny – nie tylko z powodu lepszego wykształcenia, bliskich związków z dworem sułtanów tureckich i szerokich kontaktów. Otóż od czasów Borysa Godunowa Moskwa spośród duchowieństwa greckiego rekrutowała najlepszych agentów, którzy dzięki dużej ruchliwości i mobilności gromadzili i dostarczali do Rosji informacje o sytuacji politycznej i wojskowo-politycznej w Imperium Osmańskim, Chanacie Krymskim, Rzeczypospolitej, Mołdawii i Wołoszczyźnie, często także dotyczące państw zachodnioeuropejskich, np. cesarstwa⁸.

Wszystkie te odpisy wieści, protokoły zeznań i listy z wieściami wojewodowie z Putywła i innych miast pogranicznych odsyłali do Urzędu Wojskowego, czasami też do Urzędu Poselskiego (np. w wypadku, kiedy w uzyskanych dokumentach – zeznaniach i wieściach – obrażana była carska godność). Nikołaj Zagoskin postawił tezę, że odpisami wieści, listami z wieściami i protokołami z przesłuchań odesłanych do Moskwy dostarczycieli wieści zajmował się Stoł Urzędowy Urzędu Wojskowego, w co wątpił Ogłoblin⁹. Słuszność argumentacji Ogłoblina nie budzi wątpliwości, jednak nie wziął on pod uwagę całej specyfiki pracy aparatu „prikazów”, o której w XIX wieku historycy wiedzieli znacznie mniej niż na początku obecnego stulecia. Podobnie ograniczoną wiedzą dysponowali jeśli chodzi o historię archiwów tych instytucji w XVIII wieku. Głównym argumentem Ogłoblina wobec koncepcji Zagoskina był fakt, że odpisy wieści znajdowały się nie tylko w materiałach Stołu Urzędowego, ale również w innych Stołach Urzędu Wojskowego. Należy jednak pamiętać, że w XVIII wieku – kiedy obowiązywał kolegialny system zarządu w instytucjach państwowych – dokumenty dotyczące działalności niefunkcjonujących już wtedy „prikazów”

---

⁸ Н. Ф. Каптерев, *Характер отношений России к Православному Востоку...*, s. 276–346.

⁹ Н. Оглоблин, *Воеводская «вестовая отписки»...*, s. 30.

były w znacznej mierze przemieszane i nieuporządkowane. Z tej przyczyny dokumenty np. Stołu Nowogrodzkiego często można odnaleźć w materiałach dotyczących Stołów Moskiewskiego, Białgorodzkiego, Siewskiego, a także Urzędowego. Drugą przyczyną tego, że dokumenty dotyczące określonego Stołu Urzędu Wojskowego odnajdujemy w materiałach innych Stołów, była związana z procesem jak najbardziej normalnym i zgodnym z procedurą urzędową: poddacy z różnych powodów często zmieniali miejsce swojej pracy urzędniczej w ramach danego Urzędu, przechodząc z jednego Stołu do drugiego. W takich sytuacjach niezakończone sprawy urzędnicze, do których tacy poddacy byli przypisani, odpowiadali za nie i znali je doskonale, a także dotycząca ich dokumentacja, wędrowały z nimi, aż do zakończenia procedury urzędowej, mimo że poddiak wykonywał zadania już w ramach innego Stołu. Taka procedura była związana ówczesną strukturą aparatu państwowego i funkcjonowała w sytuacji ograniczonej ilości urzędników „prikazów”, którzy dysponowali dobrym przygotowaniem zawodowym, a rotacja wewnątrz aparatu urzędniczego nie następowała lub była niewielka. Po wprowadzeniu kolegijskiego systemu administracyjnego, który cechowały rozbuchana biurokracja, duża rotacja kadr i – jako nieuniknione następstwo – obniżenie ich poziomu zawodowego, taka praktyka przeszła do historii.

Z tych powodów odpisy wieści można odnaleźć w materiale wytworzonym przez różne Stoły Urzędu Wojskowego, a zwłaszcza tym, który dotyczy Stołu Urzędowego. Nieprzypadkowo – prawdopodobnie jedną z jego głównych kompetencji było gromadzenie i analiza protokołów przesłuchań oraz akt służbowych urzędników, dworjaństwa, kozaków i innych ludzi w służbie państwowej i carskiej. W dokumentach odnajdziemy wiele przykładów na rzecz tej tezy¹⁰.

Ogłoblin zwrócił uwagę, że wszelkiego rodzaju dokumenty w wersji pierwotnej oraz odpisy z protokołów przesłuchań, w których znajdowały się wiadomości o charakterze politycznym, Urząd Wojskowy przekazywał do Urzędu Poselskiego. W innych wypadkach goniec wysłany przez miejscowych wojewodów dostarczał do Moskwy odpisy, protokoły przesłuchań,

---

¹⁰ *Описи архива Разрядного приказа XVII в.*, подг. текста и ст. К. В. Петров, СПб. 2001, s. 444, 450, 453–454.

орыгиналы и копии писм отриманных з заграницы – зарóвно до Урзеду Войскового, як и Урзеду Посельского. Жеśli chodzi о публикуемые ниже документы то odbyты оне власне таку дрогоу: з Урзеду Войскового до Посельского. Отвартым позостае pytanie: киды дошло до овего переказа- ния – од разу по вплинечию до Урзеду Войскового, czy по jakimс чзасие?

Одналезиение их в описах архивум Урзеду Посельского то не- звычайе трудное задание. Наибардziej szczegóлову з захованных застал спо- рзэдзаны в 1673 року, киды публикуемые ниже документы жуз давню страчили валор актуальности политической (запевне з tego powodu их опису са бардзо побиежны)¹¹. Невыклучоное, же их стан захования жуз вtedy мóгл быч бардзо зул¹². Описыванию документов товарищзула их встепна класификация, со doskonale вичаць на прыкладзие материалов завивающих виещи: их наглóвки брзмяю: „Столл вестовой... 3 писма вестовых... 4 отписки ис порубежных городов”¹³. В 1673 року, киды Паństwo Москiewские заварло з Речезисполитю непевну рожею андрусзовскую, для урзедников и достојников москiewских вчиаз миау вартóсць документы з войны з лат 1654–1667. Длатего теж власне оне засталу бардзо доклад- ние описане¹⁴. Натомиаст брак докладного опису свидчичь може о том, же документы powstaу значние вчезнее и страчили жуз свою вартóсць для биежащей политики и дзиалянь дипломатических.

---

¹¹ Kilka przykádów ich form: „Столл порубежной северских городов от Литовские Украины о всяких порубежных делех... Свяска, а в ней рознь всяких дел... Столл порубежной о всяких делех... Столлик порубежной польской... Рознь литовская всяких дел прошлых лет; Свяска, а в ней рознь всяких дел прошлых лет... Свяска, а в ней рознь литовских дел”. Wiцеј w: *Опись архива Посольского приказа 1673 года*, под ред. С. О. Шмидта, подг. к печ. В. И. Гальцов, cz. 1, Москва 1990, s. 170, 178, 179, 181, 458, 487.

¹² Na przykád: „Столл порубежной, а которого году, того неведомо, потому что весь погнил и от мышей попорчен... Столл литовских дел, а какой, знать не мочно, потому что весь згнил... Два столлика, згнили и от мышей попорчен- ны и смотреть в них нельзе... Столл литовской порубежной всяких дел, згнил” (*Опись архива Посольского приказа 1673 года*, cz. 1, s. 176, 177, 178, 195).

¹³ Ibidem, s. 177, 487, 494.

¹⁴ „Столл вестовой, из государевых порубежных городов отписки о вестях и о обидных литовских делех 161-го году” (ibidem, s. 178).

Opis archiwum Urzędu Poselskiego, który jest przydatny w analizie procedury kancelaryjnej związanej z powstaniem publikowanych niżej dokumentów, został sporządzony w październiku 1632 roku. Niestety publikacji doczekały się jedynie jego niewielkie fragmenty¹⁵. Według tego opisu publikowane niżej dokumenty mogły wchodzić w skład dwóch spraw: „Столпы литовские”: „Столп путивльської о порубежних о всяких делех со 136-го по 140-й год” (1627/28–1631/32) i „Столп лутцкой, псковской, брянской, серпейской, мешецкой о порубежних и о обидных делех меж литовскими и свейскими городаы со 136-го по 141-й год октября по 1 число” (1627/28–1632)¹⁶. Sporządzaniu tego opisu towarzyszyła weryfikacja dokumentów, które znalazły się w opisie archiwum Urzędu Poselskiego z 1626 roku. Wielu dokumentów wówczas nie udało się odnaleźć. Z tego powodu poddacy Urzędu, na czele z Grigorijem Lwowem, zakomunikowali prowadzącym ową weryfikację i przygotowującym nowego opisu archiwum okolniczemu Lwu Dołmatowowi-Karpowowi i diakowi Iwanowi Pierenosowowi, że

про то они не ведают, а чают, что те дела в тех же переписных делах смешались, а иные дела после прежние переписки вклеены по столпам – которое дело под которой столп довелось подклеить, а которые подьячие преж сего в Посолском приказе у тех дел были, и из них иные померли, а иные от дела отставлены¹⁷.

To doskonale ilustruje problemy przed jakimi stali urzędnicy administracji centralnej przy okazji inwentaryzowania archiwów. Rzecz jasna nie zwalnia to wydawców z wysiłków, których celem jest ustalenie proveniencji i pochodzenia publikowanych przez nich dokumentów.

---

¹⁵ *Выписки из Описи: РГАДА. Ф. 138. Дела о Посольском приказе и о служивших в нем*, Оп. 3, Кн. 3, Л. 111, 162, 167об.–169, 315, 315об., [w:] *Из документов по истории русско-украинских взаимоотношений начала 30-х годов XVII в.*, [w:] Л. В. Заборовский, Н. С. Захарьина, *Славяне и их соседи*, Вып. 7, Москва 1995. № 1.

¹⁶ РГАДА. Ф. 138. Дела о Посольском приказе и о служивших в нем, Оп. 3, Кн. 3, Л. 315.

¹⁷ *Ibidem*, Л. 38–38 об.

Wydaje się mało prawdopodobnym, aby publikowane niżej dokumenty już w 1632, a tym bardziej w 1673 roku, znajdowały się w Urzędzie Wojskowym. Możliwe, że przechowywano tam ich kopie. We fragmencie opisu archiwum Urzędu Wojskowego z 1668 roku, dotyczącym Stołu Urzędowego¹⁸ znalazł się odrębny rozdział pt. „Столпы вестовые”¹⁹. Sprawy, które w nim figurują opisano chronologicznie (według lat). Wśród nich znalazł się „Столп 138-го году” (1629/30)²⁰. Nie sposób określić czy chodzi o dokumenty oryginalne, czy ich kopie – na razie nie odnalezione lub niezachowane?

Kolejnym zadaniem jest określenie znaczenia publikowanych dokumentów na tle podobnych charakterem źródeł dotyczących historii Państwa Moskiewskiego, Rzeczypospolitej i niektórych innych państw środkowowschodniej Europy.

Publikowane niżej dokumenty – zwoje z wieściami – sporządzone w Stole Urzędowym Urzędu Wojskowego i zarchiwizowane w Urzędzie Poselskim, dotyczą pierwszego półrocza 1630 roku i powstały na podstawie materiału odnoszącego się do praktycznie całej zachodniej granicy Państwa Moskiewskiego z Rzeczypospolitą – od kontrolowanych przez Szwedów Inflant po Dzikie Pola na południu, które chan krymski uważał za swoje władztwo, i gdzie jak ryba w wodzie czuli się nie tylko Tatarzy, ale również Kozacy – zaporoscy i dońscy.

Rzecz jasna cała ta obszerna granica, której przebieg na wielu odcinkach był umowny, była strefą intensywnych kontaktów z Rzeczypospolitą, państwem które w XVII wieku było głównym przeciwnikiem Państwa Moskiewskiego. O ile ludzie przybywający do Państwa Moskiewskiego po jałmużnę mogli dostać się do niego tylko przez Putywl, o tyle „wychodźcy na imię Władcy” z Rzeczypospolitej, a także europejscy najemnicy, przyjeżdżający w celu zaciągnięcia się na służbę wojskową – „dożywotnio” lub „czasowo” – przekraczali granicę w całym jej biegu: zarówno od strony

---

¹⁸ *Описи архива Разрядного приказа XVII в.*, s. 444, 450.

¹⁹ *Структура текста описи 1668 г.*, [w:] *ibidem*, s. 627, 635 (Приложение 1).

²⁰ *Ibidem*, s. 453.

Rzeczypospolitej, jak i Szwecji²¹. Wspomniana umowność przebiegu granicy Państwa Moskiewskiego z Rzeczypospolitą, zwłaszcza na obszarze Dzikich Pól, ale nie tylko, wynikała z faktu, że podówczas w tej części Europy nie funkcjonowało jeszcze pojęcie granicy we współczesnym znaczeniu. Inna sprawa, że do końca lat dwudziestych XVII wieku nigdy nie przeprowadzono realnego rozgraniczenia i demarkacji granicy rosyjsko-polskiej. Po raz pierwszy taka operacja została przeprowadzona w latach 1635–1648, w myśl postanowień pokoju polanowskiego z 1634 roku²². W takiej sytuacji należy określić z jakich miast administracja „prikazów” sporządzała i przysyłała (lub mogła sporządzać i przysyłać) do Moskwy odpisy wieści zawierające informacje o sytuacji politycznej w Rzeczypospolitej w okresie od rozejmu dywilińskiego z 1619 roku do wznowienia działań wojennych między Państwem Moskiewskim a Rzeczypospolitą w 1632 roku. Zadanie to ułatwiają dwie niedawno wydane prace, które dotyczą rosyjsko-polskiego pogranicza w rejonie Ukrainy. Mowa o książkach Petra Kułakowskiego i Andrieja Papkowa²³.

Papkow w swoich badaniach wykorzystał nieznanne dotąd materiały archiwalne, w tym właśnie odpisy wieści i inne dokumenty wojewodów pogranicznych z regionu sąsiadującego z Ukrainą²⁴. Okazuje się jednak,

²¹ Rzecz jasna tutaj nie są brani pod uwagę najemnicy, którzy z Europy zachodniej przybywali do Rosji przez Archangielsk drogą morską (ówcześnie przystań Michaiła Archanioła).

²² Więcej informacji o pokoju polanowskim z 1634 roku i demarkacji granicy Rzeczypospolitej z Państwem Moskiewskim w latach 1635–1648: W. Godziszewski, *Granica polsko-moskiewska wedle pokoju polanowskiego 1634*, [w:] „Prace Komisji Atlasu historycznego Polski”, z. 3, Kraków 1935, s. 1–97 (dwie mapy); Н. Б. Шеламанова, *Документы государственных межсезоний 30–40-х годов XVII в.*, [w:] *АЕ за 1971 г.*, Москва 1972, s. 161–172; Н. Б. Шеламанова, *К истории западной границы России в первой половине XVII в. (Серпейский участок по Поляновскому миру 1634 г.)*, [w:] *Историческая география России XII–XX в.*, Москва 1973, s. 63–69; M. Straszewicz, O realizację pokoju Polanowskiego. Stosunki Rzeczypospolitej z Moskwą w latach 1634–1648 (praca doktorska), Warszawa 2008, rkps.

²³ А. И. Папков, *Порубежье Российского царства и украинских земель Речи Посполитой (конец XVI – первая половина XVII века)*, Белгород 2004; П. Кулаковський, *Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої (1618–1648)*, Київ 2006.

²⁴ А. И. Папков, *Порубежье Российского царства...*, s. 61–64.

że według dokumentów będących tematem tej publikacji należy znacznie rozszerzyć listę miast, których wojewodowie uczestniczyli w monitorowaniu sytuacji politycznej i wojskowej w Rzeczypospolitej. Należy również określić ich rangę w strukturze gromadzenia informacji wywiadowczych. Rezultaty tej analizy zostały przedstawione w poniższej tabeli:

Tabela: Wykaz miast w strefie przygranicznej, których wojewodowie sporządzali odpisy dokumentów mogących zawierać informacje o wojskowo-politycznej sytuacji w Rzeczypospolitej w latach 1619–1632

Miasta położone na granicy z Rzeczypospolitą	Miasta, których ujezdzy graniczyły z Rzeczypospolitą	Miasta i ujezdzy nie graniczące z Rzeczypospolitą, ale znajdujące się blisko granicy z Rzeczypospolitą	Miasta położone w strefie przygranicznej, do których mogli przybywać wychodźcy z Rzeczypospolitej
<u>Psków*</u> <i>z miastami podwładnymi:</i>			
Izborsk			
Opoczka			
	Ostrow		
	Gdow		
<u>Wielkie Łuki</u>			
	Toropiec		
		Rzew Włodzimierzowy	
		Zubcow	
<u>Wiaźma</u>			
			Możajsk
			Wereja
			Borowsk
		Medyń	
			Mały Jarosławiec
			Kaługa

cd. tab. 1

Miasta położone na granicy z Rzeczpospolitą	Miasta, których ujezdy graniczyły z Rzeczpospolitą	Miasta i ujezdy nie graniczące z Rzeczpospolitą, ale znajdujące się blisko granicy z Rzeczpospolitą	Miasta położone w strefie przygranicznej, do których mogli przybywać wychodźcy z Rzeczypospolitej
			Worotyńsk
Mosalsk			
Mieszczewsk			
		Kozielsk	
			Bieliew
			Bołchow
<u>Briańsk</u>			
			Karaczew
			Lichwin
			Orieł
Siewsk ^{2**}			Kromy
<u>Rylsk</u> ^{**}			
			Kursk ^{**}
			Liwny
<u>Putywl</u> ^{**}			
Bielgorod ^{**}			
			Wałujka ^{**}
			Oskoł ^{**}
			Woroneż ^{**}

* Podkreślone nazwy miast, z których odpisy wojewodów zostały opublikowane poniżej.

** Miasta, w których wojewodowie w 1653 roku sporządzili odpisy wieści, wykorzystane przez A. Papkowa.

Autorami odpisów wieści z miast strefy przygranicznej byli przedstawiciele miejscowej administracji: wojewodowie i podwładni im dia-cy i poddjacy. Poniżej został przedstawiony wykaz lokalnej administracji w wyżej wymienionych miastach za okres od 1 września 1629 do 31 sierpnia 1630²⁵:

- Biełgorod – Iwan Fiedorow syn Jeropkin (Иван Федоров с. Еропкин)
- Bieliew – Aleksandr Iwanow syn Masłow (Александр Иванов с. Маслов)
- Wołchow – Jakow Łukjanow syn Chruszczew (Яков Лукьянов с. Хрущев)
- Borowsk – Stiepan Samojłow syn Goleniszczew (Степан Самойлов с. Голенищев)
- Briansk – stolnik Fiedor Matwiejew syn Buturlin (Федор Матвеев с. Бутурлин), Tymofiej Grigoriew syn Poliwanow (Тимофей Григорьев с. Поливанов)²⁶
- Wałujka – Nikita Iwanow syn Czogłokow (Никита Иванов с. Чоглоков)
- Wereja – ?

---

²⁵ Spis sporządzony według: *Дворцовые разряды по высочайшему повелению изданные II-м отделением собственной Его Императорского Величества канцелярии*, Т. 2 (с 1628 по 1645 г.), СПб. 1851, Стб. 92–166; *Книги разрядных, по официальным оных спискам, изданные с высочайшего соизволения II-м отделением собственной Его Императорского Величества канцелярии*, Т. 2, СПб. 1855, Стб. 270–280; А. П. Барсуков, *Списки городовых воевод и других лиц воеводского управления Московского государства XVII столетия по напечатанным правительственным актам*, СПб. 1902; С. К. Богоявленский, *Московский приказной аппарат и делопроизводство XVI–XVII веков*, Отв. ред. и авт. предисл. С. О. Шмидт, Сост, авт. вступит. ст, коммент, подгот. А. В. Топычканов, Москва 2006; С. Б. Веселовский, *Дьяки и подьячие XV–XVII вв.*, Москва 1975. Inne źródła zostały przytoczone w następnych przypisach.

²⁶ Podkreśleniem zostali oznaczeni urzędnicy, którzy sporządzili dokumenty będące tematem tego artykułu.

- Woroneż – Izaak Siemionow syn Pogożyj (Исаак Семенов с. Погожий) – na jego miejsce: ks. Siemion Pietrow syn Lwow (кн. Семен Петров с. Львов)²⁷
- Worotyńsk – Jakow Maksymow syn Streszniew (Яков Максимов сын Стрешнев)²⁸
- Wiaźma – stolnik Aleksiej Iwanow syn Gołowin (Алексей Иванов с. Головин), Iwan Władymirow syn Włagowa (Иван Владимиров с. Благово), diak Iwan Michajłow (Иван Михайлов) – na ich miejsce: stolnik ks. Iwan Michajłow syn Kaszin (кн. Иван Михайлов с. Кашин), Daniło Andriejew syn Zamycki (Данила Андреев с. Замыцкий) oraz diak Tymofiej Ignatiew syn Agiejew (Тимофей Игнатьев с. Агеев)
- Zubcow – Grigorij Leontiew syn Semiczew (Григорий Леонтьев с. Семичев)
- Kaługa – stolnik Iwan Iwanow syn Gołowin (Иван Иванов сын Головин), diak Piotr Daniłow (Петр Данилов)
- Karaczew – karaczewianin Jakow Jurasow (Яков Юрасов) – na jego miejsce: Grigorij Timofiejew syn Izmaïłow (Григорий Тимофеев с. Измайлов)
- Kozielsk – Ignatij Andriejew syn Szczerbaczew (Игнатий Андреев с. Щербачев)
- Kromy – branczanin Władymir Niebolsin (Владимир Небольсин) – na jego miejsce: ks. Jurij Afanasjew syn Mieszczerski (кн. Юрий Афанасьев с. Мещерский)
- Kursk – stolnik Nikifor Siergiejew syn Sobakin (Никифор Сергеев с. Собакин)

---

²⁷ В. Н. Глазьев, *Воронежские воеводы и их окружение в XVI–XVII веках*, Воронеж 2007, s. 61–65.

²⁸ Do 1639 r. – stolnik na dworze carуcy, do 1643 r. – stolnik (*Боярская книга 1639 г.*, Подг. к публ. В. А. Кадик, М. П. Лукичев, Н. М. Рогожин, отв. ред. В. И. Буганов, предисл. Н. М. Рогожин, вст. ст. М. П. Лукичев, Москва 1999, s. 67, Л. 126; Г. В. Жаринов, *Боярский «подлинный» список 7152 (1643/44) года*, АРИ, 2007, Вып. 8, s. 400.

- Liwny – stolnik ks. Fiedor Fiedorow syn Wołkoński (кн. Федор Федоров сын Волконский), Jakow Iwanow syn Rczinow (Яков Иванов сын Рчинов)
  - Lichwin – ?
  - Wielkie Łuki – stolnik ks. Fiedor Andriejew syn Jelecki (кн. Федор Андреев с. Елецкий) – na jego miejsce: stolnik Fiedor Wasyliw syn Klerikow-Buturlin (Федор Васильев с. Клепиков-Бутурлин)
  - Medyn – ?
  - Mieszczewsk – Pawieł Stiepanow syn Dawydow (Павел Степанов с. Давыдов)
  - Możajsk – ks. Nikita Samojułow syn Bielski (кн. Никита Самойлов с. Бельский)
  - Mosalsk – Siemion Wasyliw syn Wołkoński (Семен Васильев с. Волынский) – na jego miejsce: Iwan Iwanow syn Soplienok-Buturlin (od maja) (Иван Иванов с. Сопленок-Бутурлин)
  - Oriel – ?
  - Oskoł – Daniła Moisiejew syn Jabłoczkwow (Данила Моисеев с. Яблочков) – na jego miejsce: Afanasij Dmitriew syn Turgieniew (Афанасий Дмитриев с. Тургенев)
  - Psków – stolnik ks. Dmitrij Pietrow syn Pożarski Łopata (кн. Дмитрий Петров с. Пожарский Лопата), ks. Daniła Grigoriew syn Gagarin (кн. Данила Григорьев с. Гагарин), diak Tretjak Korpni (Третьяк Копнин), diak Dorofiej Pustynnikow (Дорофей Пустынников)
- z miastami podwładnymi:*
- Gdow – Pjatoj Gawriłow syn Musin (Пятой Гаврилов с. Мусин)
  - Izborsk – ks. Bogdan Mieszczerski (кн. Богдан Мещерский)
  - Oporczka – pskowiczanie Iwan Denisow syn Naszczokin (Иван Денисов с. Нащокин)
  - Ostrow – nowogrodzianin Afanasij Siemionow syn Chwostow (Афанасий Семенов с. Хвостов)
  - Putywl – Michaił Matwiejew syn Buturlin (Михаил Матвеев с. Бутурлин), Władymir Prokofiew syn Ljarunow (Владимир

- Прокофьев с. Ляпунов) – na ich miejsce: ks. Andriej Fiedorow syn Mosalski (кн. Андрей Федоров с. Мосальский), Ignatij Andriejew syn Uwarow (Игнатий Андреев с. Уваров)
- Rzew Włodzimierzowy – ks. Afanasij Grigoriew syn Kozłowski (кн. Афанасий Григорьев с. Козловский) – na jego miejsce: ks. Iwan Leontiew syn Szachowski (кн. Иван Левонтьев с. Шаховской)
  - Rylsk – stolnik ks. Dmitrij Pietrow syn Lwow (кн. Дмитрий Петров с. Львов) – na jego miejsce: ks. Osip Iwanow syn Szczerbatow (кн. Осип Иванов с. Щербатов)
  - Siewsk – stolnik Stiepan Fiedorow syn Streszniew (Степан Федоров с. Стрешнев)
  - Toropiec – stolnik ks. Matwiej Wasyliw syn Prozorowski (кн. Матвей Васильев с. Прозоровский) – na jego miejsce: stolnik Wasylj Iwanow syn Nagoj (Василий Иванов с. Нагой)
  - Mały Jarosławiec – ?

Sporządzony spis obejmuje 36 miast, które były położone w strefie przygranicznej Państwa Moskiewskiego z Rzeczpospolitą (strefa nadgraniczna w znaczeniu moskiewskiej terminologii administracyjnej XVII wieku). Ów spis został sporządzony na podstawie map historycznych, prac dotyczących rozejmu dywilińskiego i demarkacji granicy Państwa Moskiewskiego z Rzeczpospolitą po tym rozejmie, a także wykazów miast pogranicznych, które zostały sporządzone w Urzędzie Wojskowym²⁹. Rzecz jasna jest to materiał wstępny, wymagający dopracowania w wypadku odnalezienia nowych źródeł (zwłaszcza w archiwach rosyjskich). Odpisy wojewodów z miast pogranicznych i inne dokumenty o charakterze wieści dotyczące omawianego okresu badano i publikowano, jednak bez planu archiwalno-wydawniczego (za podstawę przeważnie służyła publikacja dokumentów ze Stołu Moskiewskiego Urzędu Wojskowego w zbiorze pt. „Akta Państwa

---

²⁹ *Разрядный приказ. Московский стол. 1574–1634*, [w:] АМГ 1894, Т. 1, СПб., № 298, s. 324–325 (*Память в Пушкарский приказ о посылке в украинные города наряда, зелья и свинца по прилагаемой росписи от 24 декабря 1630 г.*); *Описи архива Разрядного приказа XVII в.*, s. 596.

Москiewskiego³⁰. Na marginesie, już pierwszy tom tej publikacji, który został opublikowany w końcu XIX wieku, spotkał się z krytyką historyków).

Edycja poniższych dokumentów to materiał pochodzący z jednego zespołu archiwalnego i jedna z niewielu publikacji odpisów wieści z informacjami o sytuacji politycznej w Rzeczypospolitej w czasie powstania Tarasa Fedorowicza na Ukrainie w 1630 roku, sporządzonych przez moskiewskich wojewodów pogranicznych. Zapewne poszukiwania dokumentów o charakterze wieści dotyczące tego powstania należy prowadzić w materiałach Stołu Urzędowego Urzędu Wojskowego („РГАДА, ф. 210, Оп. 13, ОДИБ МАМЮ кн. 15, М., 1908, с. 1-533; кн. 16, М., 1910, с. 1-518), a także w innych zespołach archiwum Urzędu Wojskowego oraz zespołach archiwum Urzędu Poselskiego. Dotychczasowe poszukiwania odpisów wieści i innych podobnych im materiałów wojewodów pogranicznych za rok 7138 (1629/1630) w archiwum Urzędu Wojskowego pokazały, że odnalezienie znacznie większej liczby tego typu dokumentów to kwestia jedynie kolejnych badań: mogą się one znajdować w ponad 30 zwojach Stołu Urzędowego i co najmniej 40 zwojach Stołów Moskiewskiego, Biełgorodzkiego, Nowogrodzkiego i Siewskiego archiwum Urzędu Wojskowego³¹.

* * *

18 publikowanych niżej dokumentów to 14 odpisów wieści wojewodów z sześciu miast położonych w pobliżu granicy z Rzeczypospolitą, 2 pro-

---

³⁰ П. Кулиш, *Материалы до истории воссоединения Руси*, Т. 1, Москва 1877, s. 298–306; *Разрядный приказ. Московский стол. 1574–1634*, [w:] АМГ, Т. 1, № 164, s. 186, № 173, s. 192, № 190, s. 207, № 191, s. 208, № 195, s. 215, № 197, s. 216 i np.; *Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в трех томах, Под ред. А. А. Новосельского и Л. Н. Пушкарева*, Т. 1 (1620–1647 годы), Сост.: Е. М. Апанович, С. М. Майборода, Н. С. Сидоренко, Е. И. Луговая, Н. Ф. Первак, Л. А. Проценко, Москва 1953, № 46, 49, 52, 53, s. 81–92; *Из документов по истории русско-украинских взаимоотношений начала 30-х годов XVII в.*, [w:] Л. В. Заборовский, Н. С. Захарьина, *Славяне и их соседи*, Вып. 7, Москва 1995, № 3-а–3-г.

³¹ РГАДА, Ф. 210, Разрядный приказ, Оп. 9, Столбцы Московского стола; Оп. 11, Столбцы Новгородского стола; Оп. 12, Столбцы Белгородского стола; Оп. 14, Столбцы Севского стола (Publikacja w ОДИБ МАМЮ).

tokoły przesłuchań, notatka do sprawozdania bojarskiego na posiedzenie Dumy oraz pismo z wieściami (odpowiednik ceduły). Dokumenty te dotyczyły jednej lub dwóch spraw i sklejone tworzyły jeden zwój w Urzędzie Poselskim. Ich zakres chronologiczny nie jest zbyt duży – od przełomu zimy i wiosny do początku czerwca 1630 roku. Informacje w nich zawarte dotyczą w głównej mierze sytuacji wojskowo-politycznej w Rzeczypospolitej, zwłaszcza wydarzeń na Ukrainie związanych z początkiem powstania kozackiego pod wodzą Tarasa Fiedorowicza, hetmana Wojska Zaporoskiego, a także z zawarciem przez starszyznę kozacką w Perejaśławju 29 maja (8 czerwca) porozumienia z hetmanem polnym koronnym Stanisławem Koniecpolskim³².

Bohaterowie tych wydarzeń są nam doskonale znani. Stanisławowi Koniecpolskiemu została poświęcona obszerna literatura³³, wielokrotnie publikowano także jego korespondencję. Natomiast Tarasa Fedorowicza, zwanego Triasiłą, Taras Szewczenko uczynił głównym bohaterem swojego wiersza *Noc Tarasa* (Тарасова ніч, 6 listopada 1838, Sankt Petersburg). Z kolei na radzieckiej Ukrainie na motywach wiersza Wołodymyra Sosiury pt. *Opowieść o gorącym sercu* nakręcono film fabularny o Tarasie

³² P. Kulisz opublikował polski tekst porozumienia w *Pacta St. Koniecpolskiego z kozaki zapor.* z błędnym odniesieniem do nieopracowanej wtedy jeszcze drugiej paczki Akt Małorosyjskich w Archiwum Głównym Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Moskwie (МГАМИД) (П. Кулиш, *Материалы до истории воссоединения Руси.*, T. 1, Москва 1877, s. 308–310). Przy czym skupił się głównie na treści dokumentu, która odpowiadała jego zapatrywaniom politycznym, nie zadając sobie trudu poddania go krytycznej analizie archiwalnej i historiograficznej. Powstaje wrażenie, że Kulisz wszystkie dokumenty, które wyszły spod ręki polskich autorów potraktował jako oryginalne i niezmanipulowane, odmiennie niż wytworzone przez stronę kozacką, które uznał za niewiarygodne i kłamliwe. O wiele bardziej kompetentne opracowanie tekstu porozumienia z Perejaśławia znalazło się w pracy Michaiła Hruszewskiego: *История України–Русі*, T. 8, Ч. 1. Jednak najpełniejszą analizę tego aktu politycznego, mimo jej niewielkiej objętości, znajdziemy u Władysława Tomkiewicza: *Powstanie kozackie w r. 1630*, „Przegląd powszechny” 1930, T. 187, s. 124–125. (przypis 1).

³³ Zob. np. książki i rozdziały w pracach przekrojowych: L. Podhorodecki, *Hetman Stanisław Koniecpolski ok. 1591–1646*, Warszawa 1978; M. Nagielski, *Stanisław Koniecpolski*, [w:] *Poczet hetmanów Rzeczypospolitej. Hetmani koronni*, red. M. Nagielski, Warszawa 2005, s. 145–159.

Fedorowiczu³⁴. Witalij Szerbak, współczesny historyk ukraiński, poświęcił jemu kilka szkiców biograficznych³⁵. Wspomina o nim również hymn obecnej Ukrainy.

Badania Szerbaka pokazały jak niewiele wiemy o tym wodzu kozackim, podobnie jak i o powstaniu, na czele którego stanął w 1630 roku. W okresie międzywojennym tej historii poświęcił swój obszerny artykuł Władysław Tomkiewicz³⁶. Obecnie o powstaniu z 1630 roku wspomina się często, ale oszczędnie, w pracach historycznych o charakterze ogólnym³⁷. Informacje o nim znajdują się również w encyklopedii internetowej „Wikipedia”. Niestety według autora (autorów) artykułu *Noc Tarasa* opublikowanego na rosyjskojęzycznej wersji „Wikipedii” powstanie Tarasa Fedorowicza toczyło się w 1628 roku, choć w innych artykułach, poświęconych powstaniom kozackim i Fedorowiczowi, powstanie, którym kierował datowane jest prawidłowo. Ta pomyłka to efekt wykorzystania książki Wasylija Rubana pt. *Краткая летопись Малыя России*, wydanej w Petersburgu w drugiej połowie XVIII wieku. Praca ta to pozycja już dawno przestarzała, odpowiadająca stanowi wiedzy i prymitywnym metodom badawczym rodzącej się wtedy historiografii ukraińskiej. Choć z drugiej strony nie można zapominać, że Ruban, mimo pomyłki z datą wybuchu powstania, jako jeden z pierwszych historyków ukraińskich zwięźle i celnie

---

³⁴ „Пламенное сердце”, 1926 г. (czarno-biały, niemy, Wytwórnia ВУФКУ, Odessa, druga redakcja filmu – 1937 r.), premiera w 1927 r.: 15 marca w Kijowie, 25 października w Moskwie, reż. P. Czardynin, scen. W. Radysz.

³⁵ В. О. Щербак, *Тарас Федорович*, [w:] *Історія України в особах: Литовсько-польська доба*, Авт. колектив: О. Дзюба, М. Довбищенко, О. Русина, Київ 1997, s. 240–246; idem, *Тарас Федорович*, [w:] *Полководці Війська Запорозького*, Київ 2004, s. 81–96.

³⁶ W. Tomkiewicz, *Powstanie kozackie w r. 1630*, s. 104–128.

³⁷ М. С. Грушевский, *История Украины–Руси*, Т. 8, Ч. 1; И. Греков, В. Королюк, И. Миллер, *Воссоединение Украины с Россией в 1954 г.*, Москва 1954; К. Г. Гуслистый, *Исторические связи Украины с Россией*, [w:] *Воссоединение Украины с Россией 1654–1954*, Москва 1954, s. 58–67; А. И. Козаченко, *Борьба украинского народа против иноземных поработителей, за воссоединение с Россией*, Москва 1954, s. 89–90; С. Плохій, *Наливайкова віра: Козацтво та релігія в ранньомодерній Україні*, Київ 2006, s. 56–59, 177–191.

wyraził poglądy wykształconej części społeczeństwa ukraińskiego na powstanie Fedorowicza:

1628 году был 15. Гетман из козаков Тарас, сего Тараса Малороссийские козаки сами избрали гетманом и 3-ю битву учинили с Поляками и победили их множество под Переяславлем мстя, что поляки их насильно привлекая в унию всякаго рода мучительства и озлобления им делали³⁸.

Przyczyną niewielkiej wiedzy o tym powstaniu jest zapewne niewielka liczba źródeł. Celem niniejszego artykułu i publikacji dokumentów jest zmiana tej sytuacji. Do dziś najważniejszą pracą dotyczącą historii powstania kozackiego z 1630 roku pozostaje wnikliwe i wyczerpujące studium Władysława Tomkiewicza, który prócz dokumentów opublikowanych³⁹ obszernie wykorzystał źródła z polskich archiwów⁴⁰. Z tego przede wszystkim wynika jego nowatorski charakter. Możliwe, że część z wykorzystanych przez niego dokumentów nie zachowała się do naszych czasów. Dla polskie-

---

³⁸ В. Г. Рубан, *Краткая летопись Малыя России с 1506 по 1776 год, с изъяснением Настоящего Образа Тамошняго Правления, и с приобщением списка Преждебывших Гетманов, Генеральных Старшин, Полковников и Иерархов; також Землеописания, с показанием Городов, рек, Монастырей, Церквей, числа Людей, известий о Почтах и других нажных сведений*, СПб. 1777, s. 12–13.

³⁹ *Львовская русская летопись*, „Русский исторический сборник” 1839, Т. 3, Кн. 3; *Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе*, Ч. III, *Акты о козаках (1500–1648 г.)*, Т. 1, Киев 1863; П. Кулиш, *Материалы...*, Т. 1; С. Голубев, *Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники: (Опыт исторического исследования)*, Т. 1, Киев 1883 (Приложения); *Акты Московского государства*, Т. 1, *Разрядный приказ, Московский стол, 1574–1634*, СПб. 1894; *Жерела до історії України – Руси*, Т. 8 („Матеріали до історії української козаччини – видані під загальною редакцією Михайла Грушевського”), Т. 1 („Документи по рік 1631 – зібрав і видав Іван Крип'якевич”), Львов 1908.

⁴⁰ Chodzi przede wszystkim o rękopisy przekazane Polsce przez bolszewików i w dużej części zniszczone przez Niemców w czasie Powstania Warszawskiego; Kronika Piaseckiego i Diariusz Władysława Haleckiego (najpewniej z osobistego archiwum prof. Oskara Haleckiego; dokumenty ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej i Biblioteki Czartoryskich, a także rękopisy Krasieńskich).

go historyka w latach dwudziestych XX wieku niepublikowane dokumenty rosyjskie przechowywane w archiwach ZSRR ze zrozumiałych powodów były niedostępne. Radzieccy historycy wydający swoje prace w połowie XX wieku, mimo skażenia ideologicznego, wprowadzili do obiegu naukowego wiele dokumentów z archiwów ZSRR, co znacznie poszerzyło bazę źródłową dotyczącą historii powstania 1630 roku⁴¹.

Wydaje się, że jego duże znaczenie dla historii siedemnastowiecznej Ukrainy jest bezsporne, choć ogromny zakres i rozmiary powstania kozackiego z 1648 roku usunęły nieco w cień ów zryw. Jednak powstanie Tarasa Fedorowicza odegrało w historii Rosji znacznie większą rolę niż mogłoby się wydawać. Już Pantelejmon Kulisz, ukraiński historyk z XIX wieku, zwrócił uwagę na kontakty powstańców z Państwem Moskiewskim i Szwecją. Inna sprawa, że przy okazji pomylił wiele faktów lub celowo je przeinaczył.

Natomiast w późniejszych badaniach historycznych została zwrócona uwaga na związek między podjęciem przez władze moskiewskie decyzji o rozpoczęciu wojny z Rzeczpospolitą a powstaniem 1630 roku⁴². Zaciętość obu stron i rozmiary powstania – o czym w Moskwie pilnie zbierano informacje – wzbudziły w otoczeniu Michaiła Fiodorowicza i patriarchy Filareta nadzieję, że w wypadku wojny z Rzeczpospolitą Wojsko Zaporoskie nawet jeśli nie wystąpi zbrojnie przeciwko Państwu Moskiewskiemu – o czym stale zapewniali wysłannicy kozaccy oraz metropolity kijowskiego Jowa Boreckiego – to choćby nie będzie wspierać króla katolickiego przeciw Moskwie, wyznającej tę samą wiarę. Rzecz jasna nie należy przeceniać roli czynnika ukraińskiego w początkowym etapie wojny smoleńskiej z lat

---

⁴¹ *Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в трех томах*, [w:] *Под ред. А. А. Новосельского и Л. Н. Пушкарева*, Т. I (1620–1647 годы), Сост.: Е. М. Апанович, С. М. Майборода, Н. С. Сидоренко, Е. И. Луговая, Н. Ф. Первак, Л. А. Проценко, Москва 1953, s. 81–129; К. Г. Гуслистый, *Крестьянско-казацкие восстания на Украине в 30-х годах XVII века*, [w:] *Воссоединение Украины с Россией 1654–1954*, Москва 1954, s. 54–77.

⁴² Б. Н. Флоря, *Древнерусские традиции и борьба восточнославянских народов за воссоединение*, [w:] В. Т. Пашуто, Б. Н. Флоря, А. Л. Хорошкевич, *Древнерусское наследие и исторические судьбы восточного славянства*, Москва 1982, Ч. 3, s. 215.

1632–1634. Byłoby jednak błędem odrzucać jego znaczenie i wpływ na podjęcie w latach 1630–1631 przez władze moskiewskie decyzji o zerwaniu rozejmu i wznowieniu w 1632 roku wojny z Rzeczpospolitą.

* * *

Dwa zespoły dokumentów publikowanych poniżej to dwa lub – co bardziej prawdopodobne – jeden zwój. Dokumenty spraw, możliwe, że również wykaz ich zawartości, zachowały się w niepełnym stanie. Wszystkie odpisy sporządzone przez wojewodów i list z wieściami zostały skierowane i przesłane do Urzędu Wojskowego. Tam też były przeprowadzane dodatkowe przesłuchania dostarczycieli wieści, których wojewodowie kierowali do Moskwy. W ten sposób powstawał drugi komplet protokołów przesłuchań, często znacznie różniących się od tych sporządzonych przez urzędników miast w strefie przygranicznej.

Oba zwoje były przechowywane w archiwum Urzędu Poselskiego, od 1720 roku w moskiewskim archiwum Kolegium Spraw Zagranicznych, a od początku XIX wieku w Archiwum Głównym Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Moskwie (МГАМИД). W połowie tego stulecia dokumenty znalazły się w zasobie Państwowej Składnicy Archiwalnej Pergaminów, Rękopisów i Druków. Od 1925 roku archiwum Urzędu Poselskiego przeszło w skład Składnicy Archiwalnej Moskiewskiego Oddziału Centralnego Archiwum Historycznego RFSRR, która w 1931 roku została przemianowana na Państwowe Archiwum Epoki Feudalno-Pańszczyźnianej, a w 1941 na Centralne Archiwum Państwowe Akt Dawnych (ЦГАДА).

Inwentaryzowanie i opisywanie dokumentów archiwum Urzędu Poselskiego rozpoczęto w ostatniej ćwierci XVIII wieku. Po 1812 roku, a więc po odparciu najazdu Wielkiej Armii na Rosję, prace te zostały wznowione i doprowadziły do stworzenia z części tego materiału zespołu-kolekcji nr 141 „Akta urzędowe lat dawnych”⁴³. Z kolei kontynuacja inwentaryzacji i opisywania pozostałych części archiwum Urzędu Poselskiego zakończyła

---

⁴³ Н. П. Воскобойникова, *Описание древнейших документов архивов московских приказов XVI – нач. XVII вв.* (РГАДА. Ф. 141. Приказные дела старых лет), Москва 1994, *Предисловие (przedmowa)*, s. I–VI.

się w drugiej połowie XIX wieku stworzeniem zespołów o numerach 158 („Akta urzędowe lat nowych”) i 159 („Akta urzędowe nowego uporządkowania” (Oddział 1)).

W latach sześćdziesiątych XX wieku zaczęto inwentaryzować nieopisane jeszcze dokumenty z tych dwóch zespołów⁴⁴. W ostatnich latach do zasobu zespołu nr 159 (Oddział 1) zostały włączone nowe dokumenty. W 1928 roku, według szacunków pracowników Centralnego Archiwum Historycznego RSFRR, na zespół nr 159 składało się około 2000 jednostek archiwalnych, z których do 1939 roku zinwentaryzowano i opisano 1770 j. a.⁴⁵.

Po powrocie archiwaliów z ewakuacji w 1944 roku okazało się, że nie brakuje żadnych akt z tego zespołu i w wyniku prowadzonych do 1947 roku prac inwentaryzacyjnych jego wielkość wzrosła do 1984 j. a. W 1961 roku liczył on już 2180 j. a.⁴⁶.

Oddział 2 tego zespołu został utworzony w 1977 roku⁴⁷, a w latach 1979, 1982 i 1985 zostały utworzone kolejne Oddziały – odpowiednio 3, 4 i 5. Wówczas wielkość zespołu wzrosła do 16058 j. a.⁴⁸. W 1987 roku w ramach zespołu nr 159 utworzono Oddział 6⁴⁹. W ten sposób publikowane niżej dokumenty zostały zinwentaryzowane i opisane w latach sześćdziesiątych i pierwszej połowie następnej dekady.

Ranga publikowanych niżej dokumentów wzrasta, jeśli weźmiemy pod uwagę zły stan zachowania akt Urzędu Poselskiego za 1630 rok. Między polskimi księgami poselskimi nr 41 (grudzień 1619–lipiec 1622 r.) i nr 42 (marzec 1634 r.) jest prawie 12 lat luki chronologicznej⁵⁰. Jedyne akta, które wchodzi w skład dokumentów Stołu Polskiego Urzędu Poselskiego za

---

⁴⁴ РГАДА, Ф. 159, Приказные дела новой разборки, Оп. 2, Л. II.

⁴⁵ РГАДА, Архив архива, Дело фонда 159, „Приказные дела новой разборки”, Л. 2, 15–16.

⁴⁶ Ibidem, Л. 1, 15–16.

⁴⁷ Ibidem, Архив архива, Дело фонда 159, „Приказные дела новой разборки”, Л. 46.

⁴⁸ Ibidem, Л. 39.

⁴⁹ Ibidem, Ф. 159, Приказные дела новой разборки, Оп. 6, Предисловие.

⁵⁰ РГАДА, Ф. 79, Сношения России с Польшей, Опись 1 (Отдел I – Книги), Л. 18.

1630 rok zostały w XIX wieku błędnie przyporządkowane i opisane przez osoby opracowujące Zespół nr 79 (Stosunki Rosji z Polską). Wszystkie dokumenty tworzące ten zwój nie dotyczą roku 1630, ani także wojny smoleńskiej z lat 1632–1634: to materiał tyżący się rosyjsko-polskiej wojny z lat 1654–1667⁵¹.

Część zwojów Stołu Małorosyjskiego Urzędu Poselskiego za rok 1630, dotyczących ówczesnych wydarzeń na Ukrainie, znajduje się w zespole-kolekcji 124 (Sprawy Małorosyjskie)⁵²: niektóre z nich zostały opublikowane w tematycznym zbiorze dokumentów wydanym z okazji 300-lecia zjednoczenia Rosji i Ukrainy⁵³. W tej publikacji znajdują się także odpisy wieści wojewodów putywlskich przesłane do Urzędu Poselskiego wiosną 1630 roku. Ważne źródła do historii powstania Tarasa Fedorowicza opublikował w drugiej XIX wieku Pantelejmon Kulisz⁵⁴. W aktach Urzędu Małorosyjskiego, który był instytucjonalnym następcą Stołu Małorosyjskiego Urzędu Poselskiego, brak dokumentów za 1630 rok⁵⁵. Również w zespole-kolekcji nr 141 „Akta urzędowe lat dawnych” nie zachowały się dokumenty wojewodów pogranicznych za 1630 rok⁵⁶. Jeśli chodzi o sprawy dotyczące przyjazdów do Rosji przez terytorium Ukrainy Greków i prawosławnych z południa Europy – duchowieństwa, kupców i imigrantów – dokumenty związane z ich sprawami zachowały się w zespole nr 52 „Stosunki Rosji z Grecją”⁵⁷. Większość z nich przybyła do Rosji

⁵¹ РГАДА, Ф. 79, Сношения России с Польшей, Оп. 1, Отдел II, Столбцы 1630 г., Nr 1, Л. 1–16.

⁵² Ibidem, Ф. 124, Малороссийские дела, Оп. 1, 1630 г., Nr 1–6.

⁵³ ibidem, Ф. 124, Малороссийские дела, Оп. 1, 1630 г., Nr 1, Л. 1–4, 67–68, Nr 5, Л. 1–3; Publikacja w: *Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в трех томах, Под ред. А. А. Новосельского и Л. Н. Пушкарева*, Т. 1 (1620–1647 годы), Сост. Е. М. Апанович, С. М. Майборода, Н. С. Сидоренко, Е. И. Луговая, Н. Ф. Первак, Л. А. Проценко, Москва 1953, Nr 46, s. 81–82.

⁵⁴ РГАДА, Ф. 124, Малороссийские дела, Оп. 1, 1630 г., Nr 4, Л. 1–19; Publikacja w Кулиш. П., *Материалы для истории воссоединения Руси*, Т. I, М., 1877.

⁵⁵ РГАДА, Ф. 229, Малороссийский приказ, Оп. 2–3.

⁵⁶ Ibidem, Ф. 141, Приказные дела старых лет, Оп. 1, Л. 151–152 (дела за 1630 г.).

⁵⁷ Ibidem, Ф. 52, Сношения России с Грецией, Оп. 1, Л. 35–37 об.

przez Putywl i dokumentom dotyczącym historii z nimi związanymi towarzyszą akta sporządzone przez wojewodów putywlskich.

Jednak najwięcej dokumentów z kancelarii wojewodów pogranicznych – w tym wieści i odpisów wieści – znajduje się w archiwum Urzędu Wojskowego. Mimo tego, w zbiorczej publikacji zwojów Stołu Moskiewskiego Urzędu Wojskowego można odnaleźć tylko 3 pisma wojewodów pogranicznych, tyżące się interesującego nas okresu (niestety żadne nie nosi charakteru wieści)⁵⁸.

Najważniejsze dokumenty, które napłynęły do Urzędu Wojskowego były rejestrowane w księgach zapisów jego Stołu Moskiewskiego. Niestety stan zachowania tych ksiąg pozostawia wiele do życzenia. Na domiar złego w księgach zapisów Stołu Moskiewskiego Urzędu Wojskowego jest luka za okres od września 1627 do sierpnia 1633 rok⁵⁹.

* * *

Publikowane nizej dokumenty (F. 159, „Akta urzędowe nowego uporządkowania”, Op. 2, Nr 354 i 355) zostały przy tworzeniu zespołu-kolekcji rozdzielone z postaci zwojów na karty. Do tego momentu zwoje znajdowały się w złym stanie zachowania: nastąpił proces gnicia, tekst w wielu miejscach wyblakł – możliwe, że podczas próby osuszenia zwojów. Na domiar złego papier w wielu miejscach wykruszył się. Obecnie jest on suchy, jednak

---

⁵⁸ Odpisy wieści za 1630 r.: dwa odpisy wojewodów putywlskich obejmujące okres od końca października do 2 listopada oraz pierwszą dekadę listopada do 12 tego miesiąca; odpis wojewody siewskiego obejmujący pierwszą połowę grudnia do 16 tego miesiąca: РГАДА, Ф. 210, Разрядный приказ, Оп. 9, Столбцы Московского стола, Nr 68, Л. 1–9, Nr 58, Л. 287–291, Л. 407–410 (Publikacja w *Акты Московского государства*, Т. 1, *Разрядный приказ, Московский стол, 1574–1634*, СПб., 1894, Nr 291, s. 318–320, Nr 296, s. 322–323, Nr 297, s. 323–324).

⁵⁹ РГАДА, Ф. 210, Разрядный приказ, Оп. 6-а, Записные книги Московского стола, Nr 1–27. Zob. *Описание документов и бумаг, хранящихся в Московском архиве Министерства юстиции (ОДИБ МАМЮ)*, Кн. 9, Москва 1894, Отдел II, s. 101–106; О. В. Новохатко, *Записные книги Московского стола Разрядного приказа XVII века*, Москва 2001; *Записная книга Московского стола 1626, мая 5 – 1627, августа 31*, [w:] РИБ, Т. IX, СПб. 1884, s. 385–524; *Записная книга Московского стола 1633, сентябрь – 1634, август*, [w:] *ibidem*, s. 525–576.

w wyniku zagrzybienia ulega degradacji. Proces ten można powstrzymać jedynie poprzez konserwację z wykorzystaniem technik biochemicznych.

Kilka kart z dokumentów skatalogowanych pod numerem 355 zostało nieregularnie przerwanych – pod kątem 45° lub nierównymi obdarciami. Spowodowało to, że w wielu fragmentach tekst trzeba było odczytywać przez przyłożenie kart końcami. Dlatego też podczas jego czytania wydawcy numerując poszczególne karty w edycji przyjęli następujące rozwiązanie: nadanie numeru strony każdemu kawałkowi papieru. Inna sprawa, że w kilku przypadkach trzeba było wprowadzić nową numerację, bowiem archiwiści, którzy w XIX wieku przeprowadzili pierwszą próbę skatalogowania i opisanie dokumentów będących tematem tej edycji, w błędnej kolejności ułożyli poszczególne karty (rzecz jasna źle je numerując). W takiej sytuacji żmudne odczytywanie tekstu na początkach i końcach kilku kart polegało na porównywaniu linijki tekstu podzielonej na niestarannie przerwanych kartach.

W zbiorze nr 355 znajduje się jedna czysta karta (k. 47), a także fragment tekstu na odwrocie czystej karty (k. 22v): „... [наш] ... [Государ...] ...”⁶⁰.

W czasie przygotowywania tego zbioru do wydania pojawiło się wiele problemów edytorskich dotąd nie rozwiązanych w rosyjskiej praktyce edytorskiej: chodzi o specyfikę opracowywania i publikacji dokumentów w złym stanie zachowania oraz tych, które dotrwały do naszych czasów we fragmentach. W wypadku jednego z dokumentów (nr 14) wydawcy doszli do wniosku, że wszystkie zachowane karty stanowią całość dokumentu przy uwzględnieniu luki w jego środku (między jego początkiem – k. 2, 1, 77, 76 – a końcem – k. 24, 8, 12). Niewykluczone jednak, że to dwa odrębne dokumenty, powstałe zaraz po sobie i dostarczone do Urzędu Wojskowego w Moskwie za pośrednictwem tego samego gońca.

Innym problemem edytorskim jest określenie charakteru dokumentów prywatnych, których nie można zakwalifikować do żadnej z kategorii akt wytworzonych przez moskiewską biurokrację (dok. nr 4). W korespondencji wojewodów pogranicznych z Urzędem Wojskowym dokumenty o podobnej proveniencji to np. otrzymane z zagranicy przez miejscową ad-

---

⁶⁰ *U góry karty pozostała dolna część linijki tekstu z poprzedniej strony.*

ministrację moskiewską tzw. „listy” (ros. *листы*) – odpowiednik polskiego „listu” (ros. *письмо*). Zgodnie z tą analogią tego rodzaju dokument został nazwany listem z wieściami.

Edycja dokumentów została przygotowana zgodnie z „Zasadami wydania dokumentów historycznych w ZSRR”. Pomocnym okazały się także „Metodologiczna rekomendacja archiwalna”⁶¹, a także – w wypadku rozwiązywania kwestii archiwalnych – rekomendacje Siergieja Kasztanowa⁶².

W publikacji pierwsze słowo carskiego tytułu – w pełny brzmieniu lub skrócie – „Государь”, a także pochodne „Государев” zostało napisane dużą literą (według zwyczaju pisowni carskiego tytułu w XVI–XVII wiekach). Kasztanow, przy opracowywaniu „Metodologicznych rekomendacji wydania opracowywania *Aktów Państwa Rosyjskiego*”, uchylił się od wskazania zasad pisowni tytułu carskiego, odnosząc się jedynie do zasad pisowni tytułów książęcych i niższych od nich⁶³. Jednakże jego wskazówki dotyczące pisowni dużą literą nazw własnych – np. Orda, Bóg, Bogarodzica, Zbawiciel, Trójca itd. – nie tylko nie przeczą przyjętej przez wydawców zasadzie pisowni carskiego tytułu, ale w znacznym stopniu odpowiadają jego intencjom – bardziej niż popularnej we współczesnej historiografii manierze pisanego carskiego tytułu małą literą⁶⁴.

Wydawcy uważają, że pisanie dużą literą tytułu „Государь” – występującego w dokumentach zarówno w pełnej formie, jak i w skrócie – bardziej odpowiada manierze i zwyczajom ówczesnych i jest wskazane w wypadku edycji dokumentów z XVI–XVII wieku. To wyraźne odejście od zasad współczesnej historiografii rosyjskiej, w której niestety wciąż jeszcze są obecne przeżytki czasów radzieckich.

---

⁶¹ *Правила издания исторических документов в СССР*, Авторский колл. В. А. Владыкина, З. К. Водопьянова, Ю. С. Воробьева, Т. М. Горяева, О. Ф. Козлов, И. И. Кудрявцев, В. М. Магидов, А. Л. Панина, М. П. Дьячкова, Москва 1990; *Методическое пособие по археографии*, Авторский колл. В. А. Владыкина, З. К. Водопьянова, Ю. С. Воробьева, Т. М. Горяева, О. Ф. Козлов, А. Л. Панина, Ч. I, Москва 1991.

⁶² С. М. Каштанов, *Актовая археография*, Москва 1998.

⁶³ *Ibidem*, s. 183 (punkty 358–359).

⁶⁴ *Ibidem*, s. 181–182 (punkty 337–339, 343, 349–355, 357).

Braki w tekście zostały wykropkowane. Brakujące fragmenty tekstu zostały odtworzone według zasad językowych, a także odczytane z zachowanych fragmentów liter (wedle wyniesionych lub obniżonych ich końcówek albo samych wyniesień). Brak liter w słowach oznaczono kwadratowymi nawiasami, zaś poprawki błędów autora rękopisu – okrągłymi nawiasami. W siedemnastowiecznym piśmie rosyjskim panowała zasada, że jeśli przyimek kończył się na identyczną literę, co następne słowo, zwykle pomijano jedną z liter. W takim wypadku uzupełnienie litery zostało także oznaczone okrągłym nawiasem. Np. typowe pominięcie przez kancelistę litery „В” w słowie „варшеве” / „воршеве” w edycji zostało zmodyfikowane przez wstawienie tej litery w okrągłym nawiasie: „в (В)аршеве”. Informacje dotyczące braków w tekście, pomyłek/omyłek kancelisty i dyskusyjne lekcje tekstu zostały omówione w przypisach. Do datowania dokumentów zostały przyjęte ramy chronologiczne: daty wysłania dokumentu do Moskwy przez wojewodów i otrzymania go w Urzędzie Wojskowym.

Nr 1

1630 r., luty–marzec – Protokół z przesłuchania przysłanego z Pskowa wychodźcy z Litwy, pskowskiego syna kozackiego Fiedora Aleksiejewa, Moskwa, Urząd Wojskowy (bez początku)

[к. 5] Федка Олексеев в роспросе сказал: родом он псковитин, псковского казака сын; взяли ево в полон литовские люди подо Псковом в те поры, как приходил подо Псков Лисовской⁶⁵,

---

⁶⁵ Do bezpośredniego ataku Aleksandra Lisowskiego na Psków doszło jedynie zimą 1611/1612 roku, kiedy jego oddziałom udało się w czasie nocnej akcji wdrzeć do podpskowskiej slobody strzeleckiej. Do tego czasu Lisowski został już amnestionowany w Rzeczypospolitej i przyjęty na służbę królewską w stopniu pułkownika. Jego oddziały do tego momentu składały się przeważnie z poddanych Zygmunta III. Zob.: В. А. Аракчеев, *Псковский край в XV–XVII веках: Общество и государство*, СПб. 2003, s. 188–197.

а сколько лет в полону был, тог[о]⁶⁶ не упомнит. А в полону был он в Литве у стражника у Закровского. А после того был у порутчика Мелжинского, и был с ним в войску в Лифлянском. И как немецкие люди⁶⁷ с литовскими людьми помирились на 6 лет⁶⁸, и воинских людей распустили, и они пошли врознь, и вышел он на Усвят к пану Рудимилу⁶⁹, и с Усвята от того пана вышел на Государево имя на Луки а [с Лук]⁷⁰ прислал⁷¹ к Москве.

А вестей сказал:

Литовской король⁷² ныне в (В)аршаве, а ратных де людей в зборе при нем нет. А королевич де ныне за В[.]л[.]ком⁷³ в Городне⁷⁴, а с ним толко ево двор, а ратных людей с ним нет. А про королевича де [он слышал что хочет с...]⁷⁵. [к. 4] ... [ныне]шнего 138-го году ... [...]гилкитцкому⁷⁶ прислал лист, а велено ему собрати ратных

---

⁶⁶ *W tym fragmencie i w dalszej części dokumentu zostały zaznaczone braki w tekście spowodowane uszkodzeniami papieru.*

⁶⁷ *Chodzi tu o Szwedów.*

⁶⁸ *Chodzi tu o polsko-szwedzki rozejm w Altmarku z 26 września 1629 roku.*

⁶⁹ *Mowa o uświackim urzędniku z nieznanego rodu litewskiego Rudominów.*

⁷⁰ *Zniszczonych kilkanaście liter z powodu wykruszenia skrawka papieru. Tekst uzupełniony według najbardziej prawdopodobnego brzmienia i kontekstu. Niewykluczone, że kancelista przez pomyłkę pominął fragment tekstu, który dopisał na skraju wykruszonego teraz papieru.*

⁷¹ *Tak w rękopisie. Prawdopodobnie błąd kancelisty, powinno być прислан.*

⁷² *Chodzi o Zygmunta III Wazę, króla polskiego i wielkiego księcia litewskiego (1587–1632).*

⁷³ *Z powodu zniszczonego fragmentu papieru brak jednej litery na początku słowa, prawdopodobnie – z tego samego powodu – brak także jednej-dwóch liter w środku słowa, które znajduje się na końcu wiersza. Niewykluczona lekcja brakującego słowa – за Вилном.*

⁷⁴ *Zapewne chodzi tu o Grodno.*

⁷⁵ *Tekst wyblakły – lekcja prawdopodobna, nie udało się odczytać ostatniego słowa.*

⁷⁶ *Tak w rękopisie. Począwszy od początku pierwszego wiersza zachowały się ślady kilku mocno wyblakłych, nieczytelnych liter, na oberwanym fragmencie karty znajdowała się większa część pierwszego wiersza i połowa następnego. Niejasne o kim mowa w tym fragmencie, niewykluczone że chodzi o jednego z urzędników z województwa smoleńskiego lub jednego z klientów królewicza Władysława.*

*людей⁷⁷ триста человек конных и быти готову к Иваню ж дни⁷⁸. А собрався, де королевичю с ратными людьми ийти под Смоленеск⁷⁹, а в Смоленску ли ему быти, или где поидет, – того он не ведает. Да он же слышел, что у литовских людей с крымскими людьми война беспрестани ежегод⁸⁰. А турской⁸¹ де Литовскую землю потому ж хочет воевать. А говорят де про то меж себя всякие люди.

А у неметцкого де короля война с цысарем⁸². И неметцкой де король сам со всем своим войском пошел против цысарских людей. А сколько с ним ратных людей, – того не ведает. А которые города неметцкой король у литовского короля поймал, и те города и ныне за неметцким королем⁸³. А иных вестей сказал болши того не [ведает]⁸⁴.

РГАДА, Ф. 159, Приказные дела новой разборки, Оп. 2, Nr 354, к. 5, 4.

⁷⁷ *Słowo napisane pod wierszem.*

⁷⁸ *Święto św. Jana – święto św. Jana Chrzcziciela, pochodzące z tradycji pogańskiego święta Jana Kupały, które przypadało na 24 czerwca, według kalendarza juliańskiego (4 lipca według kalendarza gregoriańskiego).*

⁷⁹ *Na ziemiach oderwanych od Państwa Moskiewskiego w wyniku rozejmu dywilińskiego w 1619 roku zostało utworzone województwo smoleńskie, którego zarządcą/gubernatorem został król Władysław (zachował tytuł elekcyjnego wielkiego księcia moskiewskiego). W takim charakterze województwo funkcjonowało do 1638 roku, kiedy w myśl ustaleń pokoju polanowskiego (1634), wtedy już król Władysław IV zrzekł się pretensji do tronu moskiewskiego, a województwo smoleńskie zostało podzielone między Koronę a Wielkie Księstwo Litewskie.*

⁸⁰ *Na Krymie w 1630 roku wciąż toczyła się wojna domowa, dlatego też może chodzić o interwencję Kozaków zaporoskich w ten konflikt, po stronie poległego w 1629 roku Muhameda-Gireja i jego walczącego do 1633 roku następcy Szahina-Gireja, albo o najazdy niewielkich oddziałów Tatarów krymskich pogrążonym w anarchii Chanacie Krymskim.*

⁸¹ *Chodzi tu o sultana Murada IV (1623–1640).*

⁸² *Chodzi tu o szwedzki etap wojny trzydziestoletniej (1630–1634), w której główną rolę odgrywali liderzy wrogich obozów: cesarz Ferdynand II Habsburg (1619–1637) i król szwedzki Gustaw II Adolf Waza (1594–1632).*

⁸³ *W myśl ustaleń rozejmu w Altmarku Szwecja zachowała wszystkie porty w Inflantach i pobór cła gdańskiego.*

⁸⁴ *W części słowa не oberwany papier. Tekst został uzupełniony wg prawdopodobnego brzmienia i formuły protokołów przestuchania.*

Nr 2

1630 r., od 1 do 8 kwietnia – Doniesienie z Wiaźmy od wojewodów stolnika Aleksieja Iwanowa, syna Gołowina, i Iwana Władymirowa, syna Błagowa, oraz diaka Iwana Michajłowa.

[к. 1] Государю царю и великому князю Михаилу Федоровичю всеа Русии холопи твои Олешка Головин, Ивашко Благово, Ивашко Михайлов челом бьют.

В нынешнем, Государь, в 138-м году марта в 27 день приехал в Вязму литовской купецъ замощенин Гришка Иванов с товарищем съ Якушком, да с ним же приехал извощик[ъ доро]гобуженин посадцкой человек Юрка Еремеев. И марта ж, Государь, въ 29 день посылали мы, холопи твои, на гостин двор вязмятина Предътечьева монастыря⁸⁵ крестьянина Ивашка Дубинина. А велели ему того дорого- [к. 2] [-буж]енина⁸⁶ поса[д]цкого человека Юрку Еремеева про вести распросить. И тово ж, Государь, числа Ивашка Дубинин, пришед в съезжую избу, сказал нам, холопам твоим, что он дорогобуженина посадцкого человека Юрку Еремеева об вестях распрашивал. И тот де дорогобуженин Юрка Еремеев сказал ему вестей:

Король де полской ныне в (В)оршаве, а королевичъ⁸⁷ стоит в Гродне, а гетман де Конецьполской⁸⁸ пошел в Подолскую землю в ыменье свое; а полские де и литовские люди, которые стояли против [к. 3] [швед, стоя[т в ко]торых⁸⁹ городех, того о[н] не ведае[т]. А у короля де, Государь, шветцкого ныне война с цысарем

---

⁸⁵ *Chodzi tu o klasztor św. Jana Chrzciciela w Wiaźmie (żeński).*

⁸⁶ *W tym miejscu i dalej zostały oznaczone braki w tekście z powodu wykruszenia się papieru.*

⁸⁷ *Chodzi tu o królewicza Władysława, wtedy przyszłego króla Polski jako Władysława IV Wazę (1632–1648).*

⁸⁸ *Stanisław Koniecpolski (ok. 1592–1646), od 1616 r. – hetman polny koronny, od 1632 – hetman wielki koronny.*

⁸⁹ *Brak części tekstu z powodu oberwania papieru w 2/3 wiersza. Tekst został uzupełniony wg prawdopodobnego brzmienia i formuły protokołów przesłuchań.*

крестьянским⁹⁰ за то, что он помагал полскому коралю на шведы, и взял де король шветцкой у цысаря крестьянского двенатцать городов, которые города подошли к ево земле. И король де полской послал ныне к цысарю на помочь полских людей четыре тысячи. Да тот же де Юрка сказывал ему, что в нынешнем въ 138-м году полские и литовские люди приговорили на сойме послать к Москве в послех Лва Сапегу⁹¹ говорить о прибавке перемирных лет. А сколь борзо будет Лев Сапега, – того де он не ведает. А умышленья де на Московское государство до перемирных лет и дурна никакова от литовских людей он, Юрка, не слышал.

[к. 2v] Государю царю и великому кня- [к. 1v] -зю Михаилу Федоровичю всеа Русии.

[к. 2v] В Розряд.

[к. 1v] 138-го апреля в 8 день с вяземским о- [к. 2v] [-т]ама- ном⁹² Гришею Сколзи- [к. 1v] -хиным.

РГАДА, Ф. 159, Приказные дела новой разборки, Оп. 2, Nr 354, к. 1–3.

Nr 3

***1630 r., kwiecień–maj 13–26 – Doniesienie z Pskowa od wojewodów
kniazia Dymitra Piotrowicza Pożarskiego-Łopaty i kniazia
Danily Piotrowicza Gagarina oraz diaka Dorofieja Pustynnikowa.***

[к. 32] Государю, царю и великому князю Михаилу Федоровичю всеа Русии холопи твои Митка Пожарской, Данилко Гагарин, Дорофейко Пустынников челом бьют. В нынешнем, Государь, 138-м году апреля в 14 день писал во Псков к нам, холопом твоим,

---

⁹⁰ *Chodzi tu o cesarza Ferdynanda II Habsburga (1619–1637).*

⁹¹ *Lew Sapieha (1557–1633), hetman wielki litewski, wojewoda wileński w 1630 r. – marszałek sejmowy.*

⁹² *Przerwanie karty w środku litery т.*

с Опочки воевода Иван Нащокин и прислал выходцов немецких людей Шкотцкие земли дву человек. И мы, холопи твои, тех немец велели поставить за городом за Великою рекою и велели псковскому помещику Ондрею Сумороцкому да переводчику Индрину Иванову распросити и к нам, холопом твоим, он, Ондрей, и переводчик [...-к]ес отпускных ...⁹³ [к. 31] жили де, Государь, они с литовскими людьми под Бовском з гетманом Сопегою⁹⁴ да с капитаном с Томосем Дивиним да з Анзилом Котлицем. И как де, Государь, литовские люди с неметцкими людьми учинили перемирье на шесть лет, и их де, Государь, ропустили всех. И ис-под Бовска де, Государь, были они с капитаны в городех в Денеборге да в Вилне. И их де, Государь, капитаны отпустили и отпускные листы им дали. И они де пошли на твое, Государево, имя тому недели с три из Вилна в Денеборк, из Денеборка на Резицу, на Луцын, на Красной, ис Красново – на Опочку. А вестей, Государь, сказали: слышали де они, что король литовской в (В)аршеве умер тому недели с три, а подлинно де, Государь, не ведают, а королевич Владислав в (В)аршеве ж, а хотел де итти в Смоленск, а литовских де, Государь, людей в зборе нет нигде, а про свейского, Государь, [к. 30] короля и про иные ни про какие вести сказали – не ведают.

Да того ж, Государь, дни привел к нам, холопом твоим, в съезжую избу Печерского монастыря служка Гриша Жилин выходца, а сказал, что того выходца привел во Псков на Печерской двор печерской крестьянин Вышегородцкого уезду Осипко Бараусов, а к нему де, Осипку, тот выходец пришел в иво деревню [к. 56] в Лачюгино. А выходец в роспросе сказался русской человек Шестачко Захарьев, крестьянской сын Галицкого уезда. Отец де иво жил во крестьянех за помещиком за Смирным Ели- [к. 57] -зарьевым сыном на деревне Боровкове, а чей словет Смирной – тово сказал не помнит. А в полон взят в Литву в те поры, как Сопега был под Троицею и был [к. 58] в полках у литовских у многих людей. И на твое де, Государево,

---

⁹³ *Tutaj z powodu nierównego oberwania karty zachowała się tylko środkowa część wiersza.*

⁹⁴ *Chodzi tu o hetmana litewskiego Lwa Sapiechę.*

имя пошел из Смоленска тому ныне семая неделя, а шол на городы на Велижу да на Усвят, да на Невль, да на Себеж, да на Лужу, а из Лужи пришел в деревню к тому крестьянину, которой иво привел во Псков. А вестей нам, холопом твоим, сказал:

Литовской де король в (В)аршеве, а королевича де сказывают в город не (ждут – wyd.), а ждут⁹⁵ де, Государь, королевича в Смоленск вскоре. А в Смоленску де воивода Гасевской, а с ним немногие люди. А в собрание де, Государь, литовских людей нигде и войны ни с кем нет. Да в роспросе ж, Государь, нам, холопом твоим, Шестачко сказал: в Великой де, Государь, пост⁹⁶ поймали от Смоленска в дватцати верстах русских людей дву человек, и в Смоленске де, Государь, они пытаны, и с пытки де, Государь, один умер, а другово казнили⁹⁷. А что они [к. 54] сказывали – про то он не слышел. А голод де, Государь, в Литве великой: купят [к. 55] хлеб – бочку ржи – по рублю и по тритцати по одному алтыну по четыре денги.

Да апреля, Государь, в 23 день ис Печерского монастыря архима(нд)рит Иев да Юрьи Татьянин прислали во Псков выходца: в роспросе [к. 53] сказался немчин Индрик Болкеров сын Салкер, шляхтич, уроженец Бронсвицкие земли города Бронсвика, а служил де данскому королю против цесаря четыре месяца⁹⁸; а из Данской де, Государь, земли служил в Прусской земли литовскому королю полтора года с капитаном с Юдинком Каблером против Свейского короля и был в Курлянской земли, а ис Курлянской земли поехал на твое, Государево, имя тому четыре недели, а ехал Ливонскою землею на Ригу да на Юрьев, да на Печерской монастырь. А вестей, Государь, сказал, что у свейсково короля с цесарем [к. 52] война, а про литовского, Государь, короля и про литовских людей сказал то ж, что и шкотцкие немцы.

---

⁹⁵ *Tutaj prawdopodobnie zostało opuszczone słowo ждут. Inne możliwe warianty: жадут или аждут.*

⁹⁶ *W 1630 r. Wielki Post trwał od 8 lutego do 19 marca.*

⁹⁷ *Mogli to być rosyjscy szpiegzy, ale brak na ten temat dowodów.*

⁹⁸ *Chodzi tu o tzw. duński okres wojny trzydziestoletni (1625–1629), kiedy liderem obozu protestanckiego był król duński Chrystian IV Oldenburg (1577–1648).*

Да мая, Государь, в 7 день ис Печерского ж монастыря архимарит Иев да Юрьи Татьянаин прислали во Псков выходцов дву человек. А в роспросе сказались служилые немцы: Якубко Ранков, служилой человек, уроженец Курлянские земли города Керкали, служил с литовскими людьми против свейского короля под Ригою, и ево де, Государь, Якубка взяли неметцкие люди под Новым городком, и в Юрьеве де сидел за приставом дватцать две недели. И как де свейской король с литовскими людьми перемирие взяли, и ево де свейские люди из Юрьива отпустили и дали ему отпускной лист. А другой Якуб Урман, уроженец Свейские земли города Нетеборга, салдат, служил в Цесарской да в Прусской земле [к. 52-а] в тех городех, которые поймал Цесарской⁹⁹. [к. 51] А ис Прусские земли пошел от капитана Крестина тому недель з десять и шол на Ригу, и в Риге де был неделю, а из Риги шол на Юрьев. А из Юрьива на твое, Государево, имя пошли вместе с Якубком Ранковым на Печерской монастырь. А отпускново де, Государь, листу у него от капитана нет потому, что он человек волной. А в Свейской де, Государь, земле в Риге и в Юрьиве воеводы и всякие ратные люди ево не задержали. А вестей, Государь, ничево не сказали.

И мы, холопи твои, тех немец пяти человек и отпускные листы, и Галицкого уезду Шестачка, дав им кормец и подводы, послали к тебе Государю, царю и Великому князю Михаилу Федоровичю всеа Русии со псковским пушкарем с Ондрюшкою Волочаниновым мая в 13 день, а велели с ними явиться и отпускные листы подати в Розряде твоим Государевым дьяком думному Федору Лихачеву да Михаилу Данилову.

[к. 32v] Государю царю и великому князю Михаилу Федоровичю всеа Русии.

138-го мая в 26 день со псковским Ондрюшкою Волочаниным.
В Розряд.

РГАДА, Ф. 159, Приказные дела новой разборки, Оп. 2, Nr 355, к. 32, 31, 56, 57, 58, 54, 55, 53, 52, 52-а, 51.

---

⁹⁹ *Chodzi tu о cesarza Ferdynanda II Habsburga.*

Nr 4

1630 r., kwiecień–po 27 maja – List z wieściami ze Staroduba od starodubczanina, syna bojarskiego Wasylija Tonkowa (Tonkowo) do Briańska, do wojewodów stolnika Fiedora Matwiejewa syna Buturlina i Tymofieja Grigoriewa syna Poliwanova.

[k. 10] Государя, царя и великого князя Михаила Федоровича всеа Руси воеводам Фе- [k. 28] -дору Мотве(е)вичю, Тимофею Григорьев(и)чю холоп Государя, царя и великого князя Михаило Федоровича всеа Руси сынчишка боярской В(а)ска Тонкой бьет челом.

Нынешняго, государи, 138-го году апреля в 27 день пришел крестьянин мой из литовских городов. А в розговоре слышал у литовских людей, что стала битва у лехов с козаками великая в понизовых городех окол Киева. Перва де ляхи козаков многих побили, а теперь де козаки ляхов одолели, осадили на поли у вокопе, а в переговор козаки говаря(т), как де нам Бог поможет, и мы де отложимся к московскому Государю. А турские де люди себе воюют узгоном, а болших людей чяют приходу Тр[оит]цын день или Петров день¹⁰⁰. И я, государи, ч[аю... по мило]сти Божей что [...] ¹⁰¹ [k. 29] [...] войны не буд[ет], потому что межусобства у них стал[и]. А которые люди у Смоленску, те для береженья стоят от московских людей против – чяют приходу к Смоленску.

Даумилосердитися государи надо мною, холопом Государевым, чтобы, государи, службишка моя Государю извесна была, а н[а] сей бы земли не отдалилась, чтоб мне, холопу Государеву, не погинуть. То, государи, смертное дела *-[...] я вам¹⁰², государи, пад на землю,

---

¹⁰⁰ *Święto Trójcy Świętej – w 1630 r. święto to przypadało na 16 maja. Dzień Świętego Piotra – święto świętych apostołów Piotra i Pawła w XVII wieku przypadało na 29 czerwca.*

¹⁰¹ *Tutaj i na początku następnej karty (k. 29) papier z zapisanym tekstem wykruszył się z powodu zagięcia karty.*

¹⁰² *Rekonstrukcja części linijki tekstu z powodu niestaranności kancelisty (niedbałych poprawek i zamazania liter) hipotetyczna. Wydawcy dziękują pracownikom RGADA za rady przy odczytywaniu i identyfikacji tego fragmentu tekstu. Przed literą я starty atrament, jedna*

челом бью. [к. 29v] А преж сего, государи, присыльвали прежные воеводы ко мне, холопу Государеву, Сидора Гарелого, а с ним царского¹⁰³ жалованья с ним¹⁰⁴. А вы, новы государи, ко мне, холопу (Государеву)¹⁰⁵, Государева жалованья прислали со юрыгою, и мне, государи, страшна, что многие ведоют.

РГАДА, Ф. 159, Приказные дела новой разборки, Оп. 2, Nr 355, к. 10, 28, 29, 29 v

---

lub dwie litery, których nie udało się odczytać. Atrament startł autor dokumentu (widoczne znaki palców): prawdopodobnie w ten sposób startł błędnie napisany początek słowa. Odczytanie tego fragmentu jako я вам zakwestionowali koledzy z RGADA, Konstantyn Baranow i Anton Antonow, którzy odczytali go jako явим (явил) – formuła często spotykana w dokumentach z XVI wieku i początku XVII wieku dotyczących obrotu ziemią, ale niezwykle rzadko w korespondencji Urzędu Wojskowego z wojewodami.

¹⁰³ *Trudno odczytać koniec słowa – możliwe, że należy je odczytać jako царское, jednak przeczy to poprawnemu brzmieniu tekstu. Bardziej prawdopodobne: ostatnia litera w słowie czytana jako e to raczej г, której brak dolnej części, zaś następna wyniesiona ponad słowo to o (możliwe, że ѿ).*

¹⁰⁴ *Tak w rękopisie. Możliwe, że omyłkowo dwukrotnie napisano с ним.*

¹⁰⁵ *Z powodu pomyłki kancelisty brak tego słowa w dokumencie. W moskiewskiej praktyce kancelaryjnej, kiedy przy zakończeniu poprzedzającego słowa i na początku następnego figurowała ta sama litera jedną pomijano. Nie traktowano tego jako pomyłkę, raczej jako zasadę. Taka sytuacja zaistniała właśnie w komentowanym dokumencie, jednak z tą różnicą, że autor nieświadomie pominął całe słowo. Autor dokumentu z powodu braku doświadczenia i dostatecznych umiejętności pisarskich połączył холопу Государеву з Государева жалованья, które dwie linijki wyżej zapisał jako царским. Prawdopodobnie zaczynając słowo autor dokumentu miał na myśli pierwsze znaczenie, a kończąc je pospiesznie przeszedł do tematu nagrażania, któremu odpowiada zakończenie słowa.*

Nr 5

1630 r., maj – Doniesienie z Briańska od wojewodów stolnika Fiedora Matwiejewa syna Buturlina i Tymofieja Grigoriewa syna Poliwanowa (fragment bez początku i bez końca).

...¹⁰⁶ [к. 26] человека тово Юрку Ермалаева, что им, будучи за рубежом, всяких вестей подлинно проведать. И марта, Государь, в 8 день брянской торговой человек Юрка Ермалаев во Брянск приехал, в роспросе нам, холопом твоим, сказал:

Как де он, Юрка, приехал с Сидаркам Григорьевым в Стародуб¹⁰⁷ и ево, Юрку, на третей день, прямя тебе, Государю, и служа стародубец сын боярской Василей Танкой и(с) Старобуба прис[лал нам,] холопом твоим, наскоро, а Сидорку [...] прозв[вищ...]¹⁰⁸ ...

РГАДА, Ф. 159, Приказные дела новой разборки, Оп. 2, Nr 355, k. 26.

Nr 6

1630 r., po 10 maja–koniec maja – Doniesienie z Putywła od wojewodów Michaiła Matwiejewicza Buturlina i Władymira Prokofiejewicza Ljapunowa.

[к. 21] Государю, царю и великому князю Михаилу Федоровичю всеа Руси холопи твои Михалка Бутурлин, Володка Ляпунов челом бьют.

---

¹⁰⁶ Publikowany dokument to kawałek nierówno oberwanego i częściowo wykruszonego papieru.

¹⁰⁷ Został przyłączony do Rzeczypospolitej po rozejmie dywilińskim w 1619 roku.

¹⁰⁸ Litery uzupełnione według charakterystycznych zakończeń i znaczenia.

Нынешнего, Государь, 138-го году майя в 10 день приехал к Путивльской заставе к железным кольцам из Литовские земли греченин. В роспросе сказался Иеросалимского патриарха Феофона слуга Ондрей, а послал де ево, Ондreja, патриарх Феофон из Волоской земли к тебе, Государю, с листами¹⁰⁹. И как де он, Ондрей, с патриаршими листами приехал в Киев, и те де [к. 16] листы взял у него в Киеве [киивской]¹¹⁰ митрополит Иев Борецкой, и, взем, послал он те листы к тебе, Государю, к Москве с старцом своим с Осифом прот[о]сингалом. А он де, Ондрей, з другим [к. 15] листам [в.зд...] ис Киева к гетману [...]цкому и ко всему Войску Запорожскому, что он, патриарх Феофан, их, козаков, благословил стоять за веру крестьянскую и быть в покорении у тебя, Великого Государя [к. 19] нашего царя и великого князя Михаила Федоровича всеа Руси, и тот де патриар[ший] лист он, Ондрей, гетману отдал и, отдав, поехал в Прилуки для сыску погра[бленной] рухледи, что в нынешнем во 138-м году в осень литовские люди в Прилуках пяти митрополитов пограбили. И как де он приехал в Прилуки, и ево де, Ондreja, литовские люди задержали, а задержан был четыре недели.

А вестей он, Ондрей, сказал: ездил ис Прилук старец патриархов Мелентей, которой с ним, Ондреем, послан в литовской город Переясловль в Офонасьеве дни¹¹¹ Александре[ве...] нынешнего 138-го году. И как де он, старец, был в Переясловле, и черкасы [к. 20] запорожские з гетманом все в зборе в Переясловле, а собралось черкас тысяч с сорок и болши, да к тем же де, Государь, черкасом прислал на помощь Шин-Гирей¹¹² пятсот человек нагайских

---

¹⁰⁹ *O listach patriarchy jerozolimskiego Teofana do Moskwy z 1630 roku wspomina w swojej książce Kapteriew (Н. Ф. Каптерев, Характер отношений России к Православному Востоку..., s. 129–130.)*

¹¹⁰ *W tym miejscu i dalej zostały zaznaczone braki w tekście spowodowane wykruszeniem się papieru.*

¹¹¹ *Z chronologii wydarzeń wynika, że chodzi tu o święto świętego Atanazego z Góry Atos, które przypadało na 5 czerwca.*

¹¹² *Chodzi tu o Szahin Gereja, pretendenta na krymski tron: w wojnie ze wspieranym przez Turków Dżanibeg Gerejem (1610–1622, 1627–1635). Pretendent zawarł sojusz z Kozakami zaporoskimi, a w 1633 roku poddał się Turkom, którzy go ułaskawili. Dożył swo-*

татар, да с ним же де, Государь, идут з Дону донских козаков три ты-сечи человек. А собрався де, черкасом стоять всеми людми против поляков, а [гет-] [к. 7] -ман де Конецполской с поляки хочет козаков побить и веру крестьянскую разорить. И гетман де Конецполской реку Днепр с поляки перевезся на сю сторону Днепра, а перевезло-ся де поляков з гетманом грошевых людей¹¹³ дватцать тысяч, а по-сполитое де рушенье идет за ним же гетманом на казаков. И как де, Государь, гетман Конецполской перевезся реку Днепр, и у него де с черкасы был бой после Егоргиева дни¹¹⁴, и черкасы де поляков¹¹⁵ [к. 17] побили, а убили с тысячу человек и болши. А на другой де, Государь, день у них бой был, и козаки де поляков побили ж тысячи з две и живых сорок человек [к. 18] взяли и поляков осадили. И ныне гетман Конецполской с поляки сидит в окопе, а ждет к себе вскоре посполитого рушенья. Да он же де, Государь, гетман Конецполской писал от себя к гдан[ским] немцом, чтобы пришли оне к нему на помочь тысяч з десять. И те де [к. 37] немцы прислали к нему в обоз трех человек – будет де гетман учнет им, немцом, за службу давать гроши¹¹⁶, и оне к нему на помочь придут. И как де, Государь, те немцы, быв у гетмана Конецполского в обозе, и поехали назад, и их д[е] на Днепре на перевозе козаки поймали и привели к гетману козацкому. И те де посланцы им, черкасом, ска[зывали...] [к. 38] [... о немецким] бое промышлять над поляки. Да гетман же де, Государь, Конецполской писал от себя к гетману козацкому к Торасу, чтобы он козаков выбрал шесть тысяч, а болши бы шти тысяч коза-

ich dni na zesłaniu na wyspie Rodos (В. Д. Смирнов, *Крымское ханство под верховенством Османской Порты до начала XVIII века*, Т. I, Москва 2005 (репринт: СПб. 1887), s. 363–364, 368–369).

¹¹³ *Dostowne tłumaczenie na „język ruski” terminu wojsko kwarciane.*

¹¹⁴ *Święto św. Grzegorza w 1630 roku prawosławni świętowali 23 kwietnia.*

¹¹⁵ *Skraj karty wykruszył się, dlatego nie można orzec o długości następnej linijki tekstu.*

¹¹⁶ *Możliwe, że chodzi tu o zaciężne oddziały niemieckie, które hetman Konięcpolski zwolnił ze służby po zawarciu ze Szwecją rozejmu w Altmarku, nie płacąc całosci zakontraktowanego żołdu. Niewykluczone, że w tym fragmencie znalazła odbicie nieznaną jeszcze historykom informacja o próbie hetmana nakłonienia tych najemników do powrotu pod jego sztandary (możliwe, że obiecał im wypłacenie zaległych pieniędzy po spacyfikowaniu powstania na Ukrainie).*

ков не было. И черкасы де про то сведали и уменшиватца не хотят, а хотят все за веру крестьянскую помереть.

Да он же, Ондрей, сказал у себя два листа: один лист к тебе, Государю, царю и великому князю Михаилу Федоровичю всеа Руси [от] Иеросалимского патриарха Феофана, а другой лист к нам, холопом твоим, от киевского митрополита [к. 14] Ие[ва Бо] рецкого – писал об нем, Ондреи.

Да тово ж, Государь, числа приехал в Путивль с ним же Ондреем вместе литовской человек з женою, в роспросе сказался ис Прилук с Ладинского [к. 36] монастыря Игнатка Гаврилов, а приехал он в Путивль и з женою на твое Государево, царево и великого князя Михаила Федоровича всеа Руси имя. А вестей он, Игнатка, сказывал те ж: что гетман де Конецполской реку Днепр перевезся на сю сторону с полскими людми, а гетман де черкасской против их в зборе с черкасы. А черкас, Государь, собралось тысяч с сорок, да к тем же де черкасом идут в сход изо всех черкасских городов мешчане и всякие литовские люди. А бой де у черкас был о Егоргиеве дни, и козаки де поляков побили и осадили. А которые де, Государь, черкасские города были по той стороне Днепра, и черкасы де те свои города покинули, а перешли и з женами и з детьми [к. 35] на [сю] сторону Днепра. А которые де [черкасы] не успели перевезца [на сю] сторону Днепра, и поляки де козаков, застав в городех, побивали и жон их мучили. А как де, Государь, гетман Конецполской перевезся реку Днепр, и он де взял козацкой городок Гоголев и, взем, всех людей высек. И у черкас де, Государь, с поляки за то и за веру быть бою болшому. А болши, Государь, того вестей греченен Ондрей и переезщик Игнат- [к. 34] -ка не сказывали.

И мы, холопи твои, роспрося того греченина Ондрея и дав ему корм и подводу, послали ево, Ондрея и лист патриарха Феофона к тебе, Государю, царю и великому князю Михаилу Федоровичю всеа Руси в Посолской приказ с путивльцом сыном боярским с Олексеем Некрасовым. А переезщика Игнатка Гаврилова з женою послали к тебе, Государю, в Розряд с тем же сыном боярским с Олексеем Некрасовым, [к. 33] а велели с тем переещ[иком] явитца

в Разряде твоим, Государевым, диаком думному Федору Лихочеву да Михаилу Данилову.

РГАДА, Ф. 159, Приказные дела новой разборки, Оп. 2, Nr 355, к. 21, 16, 15, 19, 20, 7, 17, 18, 37, 38, 14, 36, 35, 34, 33.

Nr 7

***1630 r., po 12–26 maja – Doniesienie z Wielkich Łuk
od wojewody stolnika Fiedora Wasyliewicza Klepikowa-Buturlina
(trzy fragmenty).***

[к. 50] Государю, царю и великому князю Михаилу Федоровичю всеа Руси холоп твой Федка Бутурлин челом бьет.

В нынешнем, Государь, во 138-м году мая в 12 день пришел на Луки Великие с Велижа с листом велижской посадцкой торговой человек Ондрюшка Дементьев. А в листе, Государь, [пишет] велижской подстаростья Поплонской на лучанина посадцково человека на¹¹⁷ Ивашка Немкина¹¹⁸ в ево Ивашкове задоре и в грабеже о сыску. И по твоему, Государеву, указу я, холоп твой, с тово листа тот же час велел списать список слово в слово, а подлинной велижской лист послал назад тот же час с тем же велижанином с Ондрюшкою Дементьевым, а без твоево, Государева, указу я, холоп твой, меж ими управы учинить не смел. Да тот же, Государь, велижанин Ондрюшка словесно бил челом тебе, Государю, а сказал: будет де пожалуешь ты Государь, их – поволишь им с товары, купецким людем, с Велижа ездить на Луки Великие, и оне учнут ездить [кол-] ...¹¹⁹

---

¹¹⁷ *Słowo napisane dwukrotnie.*

¹¹⁸ *Prawdopodobne brzmienie tego nazwiska.*

¹¹⁹ *Tekst wyblakły.*

... [к. 48] делех или торговые литовские люди учнут с товары проситца на Луки Великие и о том, Государь, мне, холопу своему, что ты, Государь, укаж[ешь]. А каков, Государь, лист с Велижа принес велижанин Ондрюшка Дементьев, и я, холоп твой, с тово листа список, запечатав в столбец, послал к тебе, Государю, с сею отпискою вместе. А отписку, Государь, и с велижсково листа список велел подать в Разряде дьяком думному Федору Лихачеву да Михаилу Данилову.

... [к. 49] [-ки,]¹²⁰ а будет не поволя[т и им бы ... отказывать] тоже. И я, холоп твой, без твоево Государева указа приказать ему о том не смел ничего и будет, Государь, вперед учнут из литовских городов писать ко мне, холопу твоему, от управ[ных] ...

[к. 50v – w poprzek:] Государю царю и великому князю Михаилу Федоровичю всеа Руси.

[в Розря]д

[к. 50v] 138-го мая в 26 день с лучанином с Савою Немтиновым

РГАДА, Ф. 159, Приказные дела новой разборки, Оп. 2, Nr 355, к. 50, 49, 48.

Nr 8

*1630 r., przed 22 maja–1 czerwca – Doniesienie z Wiaźmy
od wojewodów stolnika Iwana Michajłowicza
Kaszina i Daniły Andriejewicza oraz diaka Tymofieja Agiejewa.*

[к. 25] Государю, царю и великому князю Михаилу Федоровичю всеа Руси холопи твои Ивашка Кашин, Данилка Замыщкой, Тимошка Агеев челом бьют.

---

¹²⁰ *W tym miejscu i dalej tekst jest wyblakły, góra karty zagrzybiona.*

В нынешнем, Государь, в 138-м году мая в 19 день приехали из Дорогобужа в Вязму москвичи торговые люди Иван Кулпин да Денис Шумовцов¹²¹ [...] **[к. 9]** Васильев да вязмятин Богдашко Горезин, да москвитина ж Богданов человек Филатьива Сидорка Якимов. А в роспросе нам, холопам твоим, сказали:

В нынешнем де, Государь, в 138-м году по зимнему пути отпущены де они были **[к. 11]** из Вязмы с товаром за рубеж при прежних воеводах при Олексее Головине с товарищи¹²³. И за рубежом были в Дорогобуже, и в Смоленске, и в литовских городех в Кшлове¹²⁴, и в Могилеве. А вестей нам, холопом твоим, сказали: как де **[к. 27]** они ехали назад к Смоленску и видели они литовских людей и русских изменников Смоленского уезда и иных городов, которые приписаны к Смоленске¹²⁵, едут в Смоленск, – сказывали, что на попись. А подлинно де не ведома, на попись ли де едут или иного для какова збору. А после де пописи сказывают, будет у них соим¹²⁶, а о чом соим будет того де не ведома. Да они ж де слышали в Могилеве, что нынешние весны литовской королевич¹²⁷ хотел был ит(т)и войною на Московское государство, и у поляков де

¹²¹ *W marcu 1650 r. wywoził przez Wiaźmę do Rzeczypospolitej skóry lisie i wilcze* (А. И. Раздорский, *Торговля Вязьмы в XVII веке (по материалам таможенных и кабацких книг города)*, СПб. 2010, s. 195).

¹²² *W tym miejscu, z powodu nierówno rozerwanej karty, na początku linijki pozostały fragmenty dwóch nieczytelnych liter z poprzedniej linijki.*

¹²³ *Stolnik Aleksiej Iwanow syn Gołowin był wojewodą wiaziemskim od 7137 (1628/1629) do 10 września 7138 roku (1629); towarzyszył mu Iwan Władymirow syn Włagowa* (А. П. Барсуков, *Списки городовых воевод...*, s. 70; С. Б. Веселовский, *Дьяки и подьячие...*, s. 338).

¹²⁴ *Tak w rękopisie, prawdopodobnie, omyłka kancelisty – powinno być в Шклове.*

¹²⁵ *Mowa tu o wszystkich, którzy otrzymali przydziały ziemskie na terytorium przyłączanego do Rzeczypospolitej województwa smoleńskiego w latach 1619–1638. Powinni oni swoim sumptem zabezpieczać prowiant i utrzymywać czeladź na wypadek wojny. W trakcie działań wojennych zobowiązani byli do stawienia się w Smoleńsku, aby uczestniczyć w jego obronie.*

¹²⁶ *Spisy deputatów do sejmików litewskich w 1630 roku w Deputaci Trybunału głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1582–1696). Spis, red. A. Rachuba, oprac. H. Lulewicz i A. Rachuba, Warszawa, 2007, s. 198–202.*

¹²⁷ *Mowa tutaj o królewiczu Władystawie.*

учинилось з запароскими казаки замятна, хотели де поляки казаков перевесть, чтоб в Запарогех казаком быть всего шти [тысечам ...]

[к. 11v] Государю царю и великому [к. 9v] князю Михаилу Федоровичю вс- [к. 25v] -[е]а Русии.

13- [к. 9v] -8-го мая в 22 день московских стр[елц-]¹²⁸ [к. 11v] -ов с пегидесятником [...] ¹²⁹ [к. 9v] -скою Казанцовым.с Ва[...]

[к. 11v] в Розряд.

РГАДА, Ф. 159, Приказные дела новой разборки, Оп. 2, Nr 355, к. 25, 9, 11, 27.

Nr 9

1630 r., po 22 maja–1 czerwca – Doniesienie z Pskowa od wojewodów kniazia Dymitra Piotrowicza Łopaty-Pożarskiego i kniazia Daniły Piotrowicza Gagarina.

[к. 45] Государю, царю и великому князю Михаилу Федоровичю всеа Русии холопи твои Митка Пожарской, Данилко Гагарин, Дорофейко Пустынников челом бьют.

В нынешнем, Государь, 138-м году мая в 22 день писал во Псков к нам, холопом твоим, из О- [к. 46] -строва Офонасей Хвостов и прислал выходца.

А в роспросе сказался – русской человек Ондрюшка Харламов, уроженец Иосифова монастыря¹³⁰, крестьянской сын. В полон взят в Литву в те поры, как литовские люди стояли под Волоком Ламским. И свели в Литву, и служил в пахол- [к. 44] -ках у многих людей лет с дватцать, а после служил в Курлянской земле под Бовском

---

¹²⁸ *Brak fragmentu karty.*

¹²⁹ *Brak fragmentu karty.*

¹³⁰ *Mowa tu klasztorze Josifo-Wołokolamskim Uspienskim (żeńskim).*

у пана у Будберка. И как де литовские люди с свейским королем перемирье взяли на шесть лет, и пан де иво Будберко съехал в свое именье в Гаршину мызу. А на твое де, Государево, имя пошел он из Гаршины мызы тому ныне недели с три, а шол на города Курлян-**[к. 43]** -скою землею на Денеборг, да на Луцкин, да на Остров. А вестей сказал: говорят де, Государь, что литовской король в (В) аршеве умер, а про королевичев де, Государь, сказывают: один в (В) аршеве, а другой из Литовские земли выехал. А подлинно, Государь, про королевичев – сказал – не ведает, которой в (В)аршеве, и которой выехал, и в которую землю. А в собранье де литовских людей нигде нет, оприч того, что в Лужском уезде от рубежа в дватцати в пяти верстах стоят гайдуки, а сколько стоит, **[к. 42]** того не ведает. А в¹³¹ Литве, Государь, хлеб дорог – купят пол осмины ржи в дватцати в пять алтын, – и голод великой.

И мы, холопи твои, того выходца Ондрюшку, дав ему кормец и подводу, послали к тебе, Государю царю и великому князю Михаилу Федоровичю всеа Руси, со псковским розсылщиком з Гаврилком Шандиным майя в 22 день. А велели с ним явиться и отписку подати в Розряде твоим, Государевым, дьяком думному Федору Лихачеву да Михаилу Данилову.

[к. 45] Госуд- **[к. 46]** -арю царю и великому князю Михаилу Федоровичю **[к. 44]** всеа Руси.

[к. 44] 138-го ию- **[к. 46]** -ня в 1 день со псковским розсылщиком з Гаврилком Шанд- **[к. 45]** -и- (-ным.)

[к. 46] [в Розря]д.

РГАДА, Ф. 159, Приказные дела новой разборки, Оп. 2, Nr 355, к. 45, 46, 44, 43, 42.

---

¹³¹ *Litera В napisana na karcie 43.*

Nr 10

***1630 r., po 23 maja–4 czerwca – Doniesienie z Putywła
od wojewodów Michaiła Matwiejewicza
Buturlina i Władymira Prokofiejewicza Ljapunowa.***

[к. 70] Государю, царю и великому князю Михаилу Федоровичю всеа Руси холопи твои Михалка Бутурлин, Володка Ляпунов челом бьют.

Нынешнего, Государь, 138-го году мая в 23 день пришел в Путивль из Новагородка Северского полоненик. В роспросе сказался Новагородка Северского деревни Погарич крестьянской сын Яшка Федоров сын Обухов. А в полон де имали ево в прошлом во 121-м году литовские люди в Путивльское взятье. И с тех де мест, был он в Гомьи, жил у пана у Семена Устинова.

И нынешнего ж де, Государь, 138-го году после Велико дня¹³² на третей недели пан ево Семен Устинов из Гомья поехал х Конецполскому в табур, а ево де, Яшка, с собою взял. И стояли де они в табуре четыре недели покаместа войска ляцкое собралось. А как де, Государь, войска собралось, и Конец- де -полской х казак в та- [к. 69] -бур от себя посылал посланца своего, чтоб де запорожские козаки вступили в их ляцкую веру¹³³, а крестьянскую

---

¹³² W 1630 roku, według kalendarza juliańskiego, święto Zmartwychwstania przypadało 28 marca.

¹³³ Mowa tu o próbie skłonienia kozaków do uznania i przyjęcia postanowień unii brzeskiej z 1596 roku. Wprawdzie próba ta zakończyła się fiaskiem, jednak pokazuje to charakter konfliktu ludności prawosławnej Rzeczypospolitej z unitami i radykalną częścią katolików. W tym czasie hetman Koniecpolski – w ugodach kurukowskiej i perejasławskiej – domagał się od kozaków, aby nie mieszały się do spraw Cerkwi prawosławnej, której struktury o mało co nie zostały reaktywowane w 1612 roku, dzięki ich wsparciu i przy wydatnej pomocy hetmana Piotra Konaszewicza Sahajdacznego. Historii unii kościelnej została poświęcona obszerna literatura. Wymieńmy tylko najważniejsze prace: Макарий (Булгаков), митр., История русской церкви, Кн. VI. (Период самостоятельности русской церкви (1589–1881)). Патриаршество в России (1589–1720). Отдел первый: Патриаршество Московское и всея Великия росиии и Западнорусская митрополия (1589–1654)), Москва 1996, s. 410–471; П. Жукович, Сеймовая борьба православного западно-

б де веру отставили, а толка де козаки в их, ляцкую, веру не похотят и оне б де, козаки, с ним с Конецполским и с поляки билися бы. И ко- [к. 68] -заки де запорожские Конецполскому отказали: веры де они крестьянской не отставляют, а их де ляцкой веры не примают, и с ним де Конецполским козаки за веру крестьянскую битца хотят. И после де, Государь, Велико дня на седмой недели в субботу у поляков з запорожскими черкасы бой был с полдня до вечера, и на том де бое¹³⁴ козаки ляхов побили тысяч с семь, а ляхи козаков убили с тысячу, а бой де у них был по сю сторону Днепра на Птиче Углу Бодарову у Холодной речки. И с тово ж де, Государь, бою Конецполской с козаки помирился на двенатцать лет на том, что де ляхом до ка[заков] запорожских и до веры их крестьянской [к. 66] дела нет, и таким збором вперед на казаков не приходить, а казаком в те двенатцать лет меж себя жить по-прежнему. И на том де на всем Конецполской с поляки и запорожские черкасы крест целовали. И после де тово, Государь, бою в тех местех ляхи и козаки стояли четыре дни. А как де, Государь, ляхи и козаки меж себя о всем росправились и Конец- де [к. 67] -полской и поляки, которые из-за Днепра с ним пришли, и пошли с ним, Конецполским, опять назад за Днепр, а которые де ляхи по сю сторону Днепра живут, и они де розъехались по своим городом. А как де он, Конецполской, будет за Днепром, и он де от себя писал во все литовские города, которым было он велел ехать к себе в табур, и они б де в табур не ехали и жили по городом по-прежнему. А ево де, Яшков пан Семен Устинов приехал в Новгородок [к. 64] Северной и остался де в Новегородке для лекарства – на том де бои ево ранили. А коза-

---

русского дворянства с церковной унией (с 1609 г.), Вып. 6 (1629–1632 гг.), СПб. 1912; Б. Н. Флоря, Вопрос о „новой унии” в украинско-белорусском обществе 20-х–40-х гг. XVII в., [w:] М. В. Дмитриев, Л. В. Заборовский, А. А. Турилов, Б. Н. Флоря, Брестская униа 1596 г. и общественно-политическая борьба на Украине и в Белоруссии в конце XVI – первой половине XVII в., Ч. 2, Москва 1999; Т. Кемпа, Wobec Kontrreformacji: Protestanci i prawosławni w obronie swobód wyznaniowych w Rzeczypospolitej w końcu XVI i w pierwszej połowie XVII wieku, Toruń 2007, s. 370–376.

¹³⁴ *Słowo napisane nad wierszem.*

ки де, Государь, которые пришли из Запорог, и те де козаки пошли опять в Запороги, а которые де живут по городом, и те де козаки все розъехались по литовским и черкасским городом, где хто живет. А окроме, Государь, тех вестей он, Яшка, никаких вестей не сказал.

Да маяя ж, Государь в 25 день пришел в Путивль из-за рубежа из Ноугородцкого уезду из деревни Ботуриной русской полоненик, в роспросе сказался Мещоского уезду села Серебренного крестьянскоу сын Ониконка Данилов сын Постухов. [к. 65] А имали де ево в полон литовские люди в Мещевском уезде тому де лет з дватцать, а жил де в Пирятине. И как де он, Ониконка, шол ис Пирятина, и будет в Новгородцком уезде в деревни Ботуриной, и в той де деревни Ботуриной слышал он от литовских людей и от ботуринских мужиков, что [к. 63] де в нынешнего 138-го году маяя в 22 [день] поехали были оне, ботуринские мужики, из Ботурина в Нежин для своего дела, и их де на дороге наехали ис Переясловля запорожские черкасы, а везут де оне запорожских ж черкас раненых человек с семьдесят в Нежин. И им де, ботуринским мужиком, те запорожские черкасы сказывали, что де у них, у запорожских черкас, с поляки бой был болшой под Переясловлем о Вознесенъеве дни¹³⁵, и на том де бою Конецполскоу с поляки запорожских черкас убили тысяч с пять, а запорожские де черкасы поляков убили тысяч з две, и после де тово бою Конецполскоу и поляки з запорожскими черкасы помирились были и крест промеж себя целовали на том, что было поляком на казаков таким збором вперед не приходить и веры крестьянскоу не отымать [к. 62] у них, а козаком де, Государь, быть было всево семи тысячем. И после де, Государь, миру и крестного целованья казаки ис-под Переясловля ис табура своего многие розъехались по городом, где хто живет, а иные де запорожские черкасы остались в табуре своем тысяч с пятнатцать, и Конец- де, Государь, -полскоу¹³⁶ с поляки, узворотя назад, оманом и крестное целованье нарушив, тех осталцов, запорожских черкас, под Переясловлем побили многих убили казаков тысяч з десять, а запорожские де черкасы по-

---

¹³⁵ *W 1630 roku święto Wniebowstąpienia wypadło 6 maja.*

¹³⁶ *Mowa tu o hetmanie Koniecpolskim.*

ляков убили на том бое сот с шесть. А иных, Государь, вестей он, Ониконка, не сказал.

И мы, холопи твои, роспрося тово выходца руского полоненика Яшка Обухова, дав ему подводку и кормец, послали к тебе, Государю, царю и великому князю Михаилу Федоровичю всеа Руси с черниговцом сыном боярским с Ыгнатъем Влезковым, а велели, Государь, ему, Игнатью, отписку подать и с ним, полонеником, явитца в Розряде твоим Государевым дьяком думному Федору Лихо[реву да] ...

[к. 70v] Государю царю и великому князю Михаилу Федоровичю всеа Руси

138-го июня в 4 день [подал] ...

РГАДА, Ф. 159, Приказные дела новой разборки, Оп. 2, Nr 355, к. 70, 69, 68, 66, 67, 64, 65, 63, 62.

Nr 11

***1630 r., po 22 maja–4 czerwca – Doniesienie z Putywla
od wojewodów Michaiła Matwiejewicza
Buturlina i Władymira Prokofiejewicza Ljapunowa.***

[к. 39] Государю, царю и великому князю Михаилу Федоровичю Всеа Руси холопи твои Михалка Бутурлин, Володка Ляпунов челом бьют.

Нынешнего, Государь, 138-го году мая в 20 день пришед в съезжею избу черниговец сын боярской Григорей Костентинов и в распросе нам, холопом твоим, сказал:

Был де он, Григорей, в Рылске, ездил для своево дела. И мая ж де, Государь, в 19 день слышал де он, Григорей, в Рылске от рылен ото многих людей, что де в Рылской уезд к деревни Поповкиной приезжал в ночи человек и об речку де он учел спрашивать, есть

ли де в той Поповкиной деревне хто из Рылска городовых людей. И заставные де рылские сторожи, те ево речи послыша, и к нему де пришли [к. 40] об речку и учили де¹³⁷ ево спрашивать хто де он и откуда. И он де им скозася из-за рубежа с села Уланова крестьянин, а имени де он своево не скозал, а скозал де он рылским сторожом, чтоб де в Рылске однолично береглись: [к. 41] литовские де люди хотят под Рылеск приходить, а вскоре ль де приходить, и с кем имянем – таво де им он не скозал.

И тово ж, Государь, числа мы, холопи твои, по тем рылским вестям ис Путивля послали проезжею стоницу за реку за Семь прилуцкую дорогою черниговца Кондратя Вишневого, а с ним путивльцав и черниговцав детей боярских да донских козаков атамана Гаврила Еремеива с товарищи, всево дватцати человек для подлинных вестей проведать. И маи(я) ж, Государь, в 22 день черниговец Кондратей Вишневокой с товарищи в Путивль приехали и в роспросе, Государь, нам, холопом твоим, они скозали:

Как де они, Кондратей с товарищи, будут прилуцкую дорогою у Санбура и с ними де встретился литовской человек, и они де, Кондратей с товарищи, взем тово литвина, роспросили. И в роспросе де, Государь, им, Кондратью, тот литовской человек скозася с Варвы мешенин [к. 59] Ивашка Кулак. А вестей де им, Кондратью, он скозал: При нем де, Ивашке, приехал в Варву зять ево запороской козак. И ему де, Ивашке Кулаку, зять ево сказывал: был де он у казац- [к. 60] -ком [к. 59] у Запорожском войску под Пе- [к. 60] -реясловлем, и козаки [к. 59] де [к. 60] запорозские гетмана Конецполского обили и ляхов многих побили¹³⁸. И Конец-де -полской ныне в табуре стоит с невеликими людми и вперед де, Государь, у козаков [к. 61] бы[ть] бою вскоре, а окр[оме] ...¹³⁹

---

¹³⁷ де *napisane na karcie 39.*

¹³⁸ *Tutaj karty zostały przerwane niestarannie (pod kątem 45°), tak że tekst przechodzi z jednej karty na drugą i odwrotnie.*

¹³⁹ *W tym miejscu i dalej karty zostały przerwane niestarannie (pod kątem 45°), odcinany został także dolny fragment kart, a to, co zostało w tym miejscu rozsypane się.*

тех вестей им, Кондра[тью], ... Ивашка иных никаких ве[ст]ей не сказал. ...

[к. 39v] Государю царю и великому князю Михаилу Федоровичю всеа Руси.

[13]8-го июня в 4 день [подал] ...¹⁴⁰

[В Р]озряд

РГАДА, Ф. 159, Приказные дела новой разборки, Оп. 2, Nr 355, к. 39, 40, 41, 59, 60, 61.

Nr 12

1630 r., po 26 maja–początek czerwca – Doniesienie z Wielkich Łuk od wojewody stolnika Fiedora Wasyliewicza Klepikowa-Buturlina.

[к. 3] Государю, царю и великому князю Михаилу Федоровичю всеа Руси холоп твой Федька Бутурлин челом бьет.

В нынешнем во 138-м году майя в 26 день выехал на твое Государево, цареве и великого князя Михаила Федоровича всеа Руси имя на Луки Великие ис Литвы из Невелских уездов русской человек, а имя себе сказал Офонка Офонасьев сын, родом вязмятин торгового человека сын. Взят де, Государь, он в Литву мал в тою пору, как шли с Москвы литовские полковники Потоцкой с товарищи, и служил у поме[сных] литовских немец у Сеяну¹⁴¹ Блюмбака и на службах с ними был. И я, холоп твой, тово выежжево о вестех спрашивал, а что, Государь, он передо мною, холопом твоим,

---

¹⁴⁰ *Tekst wyblakł.*

¹⁴¹ *Tak w rękopisie, prawdopodobnie pomyłka kancelisty, bowiem nazywa tę osobę Яном.*

в распросе вестей [к. 13]¹⁴² сказал, и я, холоп твой, [к. 3] те вести ево велел написать [к. 13] на росписи. Да он же в нежжей¹⁴³ в съезжей избе объявил передо мною, холопом твоим, литовской лист, и я, холоп твой, тот ево лист, запечатав в столбец, а распросные ево речи, подклея под сю отписку, а ...¹⁴⁴ [к. 5] ..., [Государь, Офонку] ...¹⁴⁵ [ото]слал¹⁴⁶ к тебе, Государь, с луцким помещиком з Григорьем Обрютиным. А отписку, Государь, и распросные речи и лист велел подать и выежжево Офонку по[с]та[вить] в Розряде перед твоими Государевыми дяки перед думным Федором Лихочевым да Михаилом Даниловым.

[к. 13v] [Государю царю и великому князю Михаилу Федоровичю всеа]¹⁴⁷ Русии.

138-го ... году ...¹⁴⁸

РГАДА, Ф. 159, Приказные дела новой разборки, Оп. 2, Nr 355, к. 3, 13, 5.

---

¹⁴² *W tym miejscu z powodu niestarannie rozerwanej karty tekst przechodzi z jednej karty na drugą i odwrotnie.*

¹⁴³ *Tak в рękopisie, prawdopodobnie pomyłka kancelisty. Niejasne jest jednak to czy słowo съезжей zostało powtórzone z błędem, czy pomyłkowo zostało wpisane słowo нижней. Funkcjonowania в Wielkich Łukach в latach 1620–1630 wyższej i niższej izb (urzędów) podawczych (верхней и нижней съезжей изб) na razie nie udało się potwierdzić в dokumentach Urzędu Wojskowego (А. В. Малов, Ратные люди Великих Лук накануне Смоленской войны 1632–1634 гг.: от разбора служилых «городов» 139-го (1630/31) г. до начала военных действий в октябре 1632 г., „Архив русской истории” 2007, Вып. 8, s. 98–156; idem, Ратные люди Великих Лук после Смуты и разбор служилых «городов» 1621/22 г., [w:] Историография, источниковедение, история России X–XX вв, Москва 2008, s. 90–126.*

¹⁴⁴ *Tutaj kartę rozerwano wzdłuż wiersza, tak że zachowały się tylko litery wyniesione nad wierszem i górne końcówki liter; dolny koniec karty rozsypuje się, jest zagrzybiony, a fragmenty liter wyblakły.*

¹⁴⁵ *Na górnym końcu karty zachowały się dolne końcówki liter z poprzedniej karty. Tekst został częściowo uzupełniony według dolnych końcówek liter.*

¹⁴⁶ *Słowo zostało uzupełnione według prawdopodobnego znaczenia.*

¹⁴⁷ *Tekst zniszczony в wyniku niedbalego rozerwania karty, został uzupełniony według prawdopodobnego znaczenia.*

¹⁴⁸ *Tekst zniszczony в wyniku niestarannego rozerwania karty.*

Nr 13

*1630 r., początek czerwca – Protokół z przesłuchania
w Urzędzie Wojskowym przysłanego z Wielkich Łuk
z listem z Rzeczypospolitej byłego jeńca, wiaźmianina,
mieszczanina Afanasija syna Afanasija.*

[к. 78] 138-го году майя в 26 день выехал на Государево, цареву и великого князя Михаила Федоровича всеа Руси имя на Луки Великие руской человек, а имя себе сказал Офонка Офонасьев сын, родом вязметин. Отец де ево был торговой человек, а он взят в Литву в полон мал десяти лет в тое пору, как шли с Москвы полковники в Смоленск Потоцкой с товарищи. И служил у Немчина у Чеуя четырнатцать лет, а от Чеуя служил у немчина Яна Блюмберка пять лет блиско Риге. А ныне де он, Офонка, послан был от пана своево в поместье в Невелской уезд. И с Невля де ево, Офонка, послал копитан Ян Побетинской¹⁴⁹ по ево немчина по Яна Блюмберка, чтоб он ехал в Смоленск на попись. И он де [не ездя по свое*-во пана, поехал из Н⁻¹⁵⁰евелского]¹⁵¹ уезда на Государево имя в Пусторжевской уезд в Иваново поместье Широносова. А в распросе вестей сказал:

Литовской король Жигимонт ныне в (В)аршеве болен, говорят де в разговорех, что умер, а иные де говорят – ещо жив, а подлинново де ведома про нево нет. [к. 6] А королевич де Владислав в литовском городе в Новогродку, а в зборе де при нем ратных людей нет, только ево двор. А про другово де королевича Козимира он не ведает с отцом ли или где инде. А после де немецково перемирия¹⁵² литовские ратные люди пошли служить з грошей хто захотел х цысарю, те

---

¹⁴⁹ *Chodzi tu o Jana Bobiatyńskiego, który w 1619 roku otrzymał ziemię w powiecie rewelskim, odebrany Państwu Moskiewskiemu na mocy rozejmu dywilińskiego. Była to nagroda za zasługi w czasie wyprawy królewicza Władysława na Moskwę w latach 1617–1618.*

¹⁵⁰ *Część wiersza zniszczona, tekst uzupełniony według liter wyniesionych nad wierszem oraz zachowanym końcówkom liter a także kontekstu dokumentu.*

¹⁵¹ *Tutaj tekst wyblakły i blaknący na skrajach niestarannie rozerwanej karty. Skraje karty postrzępione i rozsypujące się.*

¹⁵² *Chodzi tu o polsko-szwedzki rozejm w Altmarku.*

пошли и х цысарю. А иные де пошли к шведцкому королю з грошей же служить. А у цысаря с немецким королем война. А в зборе де в Литовской земле литовских ратных людей нет нигде¹⁵³.

[к. 4] А ныне в Смоленск присла[н] от короля [писа]рь, и с Невля де, и с Себежа, и с Красново и изо всех тех городов, которые к Смоленску приписаны¹⁵⁴, воеводы и шляхта и все служилые люди поехали в Смоленск на попись. А для де тово пописываюцца – на колке коней хто служит и што у ково службы то бы весной было. А турские де люди ныне в Литовской земле войною не объявлялись, и войны де оне от турка не чают, стало де у них тихо. [к. 79] Да и от Московского де государьства до перемирных лет войны не чают же. А запорожские де козаки ныне в Запорогах, а войною некуда не пошли. А болши тово инех никаких вестей не сказал.

Да он же, Офонка, подал лист писан по-полски, а речью про нево сказал, дал ему тот лист щляхтич Ян Побетинской, а велел ему с тем листом ехать к пану ево к немчину Яну Блумберку для то[го]¹⁵⁵ [к. 80] [что ево де сл]ати на попись в Смоленск. И он де не езя с тем листом к Блюмберку, поехал на Государево имя, на Луки Великие, а про сойм и про гетманов и про панов радных сказал – тово он не ведает, жил де он у немчина у Яна Блюмберка блиско Риги.

РГАДА, Ф. 159, Приказные дела новой разборки, Оп. 2, Nr 355, к. 78, 6, 4, 79, 80.

---

¹⁵³ *U dołu, wzdłuż sklejania kart, znajdują się litery wyniesione nad wierszem н і т, wiersz z następnej karty, a także górne końcówki liter.*

¹⁵⁴ *Chodzi o województwo smoleńskie w granicach z lat 1619–1638.*

¹⁵⁵ *Tutaj słabo czytelna litera wyniesiona nad wiersz, podobna do litery н. Prawdopodobnie chodzi tu o го, tak wynikałoby ze znaczenia słowa.*

Nr 14

1630 r., 30 maja–1 czerwca – Doniesienie z Wiaźmy od wojewodów stolnika Iwana Michajłowicza Kaszina i Daniły Andriejewicza Zamyckiego oraz diaka Tymofieja Agiejewa.

[к. 2] Государю, царю и великому князю Михаилу Федоровичю всеа Руси холопи твои Ивашко Кашин, Данилка Замыцкай, Тимошка Агеев челом бьют.

В нынешнем, Государь, во 138-м году майя в 25-й день приехал и[з До]¹⁵⁶рогобужа в Вязму вязметин садовник Тимоха Лелюхин, а в роспросе нам, холопом твоим, сказал:

В нынешнем де, Государь, во 138-м году по зимнему пути при воеводах при Алексее Головине с товарищи отпущен де он был из Вязмы за рубеж с товаром и б- [к. 1]¹⁵⁷ -ы- [к. 2] -л в До- [к. 2] -рогобуже и в См- [к. 1] -оленске и в Могилеве. А вестей сказал:

Король де полской и королевич в (В)аршаве, и, сказывают де, что король полской лежал шесть недель, а умер ли или нет, тово не ведамо. А гетман де Конец[п]ольской ныне в Киеве, а с ним полских людей [к. 77] [т]ысеч з десять, а [к. 1] бьетца з¹⁵⁸ запороски- [к. 77] -ми казаки. И казаки де стоят ныне под Киевам тысяч с пятьдесят, а бьютца де с поляки за веру, что поляки де у них хотят белорускую веру нарушить. И был де у них бой в нынешнем во 138-м году после Велика дни на четвертой недели и на том де бою черкасы поляков побили тысяч с три. И говорят де черкасы, будет они осилеют поляков, и они де пойдут в Польшу воевать поляков, а будет де не осилеют они поляков, и они де хотят бить челом тебе, Государю, и приложитца к Московскому государству. А на Московское де государство у полских и у литовских людей умышленья никакова нет. А что де, Государь, в прошлом во 137-м году посылали полские

---

¹⁵⁶ *Brak na karcie kilku liter.*

¹⁵⁷ *Tutaj z powodu nierównego przerwania karty tekst przechodzi z jednej karty na drugą i odwrotnie.*

¹⁵⁸ *Słowa napisane wzdłuż sklejenia dwóch kart: k. 1 i k. 77.*

и литовские люди к Московскому государству посланников о посолстве, и под Вязмою им отказали – воротили назад, и в Могилеве де он слышал у поляков у-от радных¹⁵⁹ людей и у купцов, что [к. 76] похваляют то, что тех посланников к Москве не пустили, а умыслили де было то посолство русские воры и (и)зменники¹⁶⁰ воровством, что писали к бояром мимо тебя, Государя. И ныне де говорят полские люди, что быть с Московским государством у них посолству, и писать к тебе, к Государю, и просить вековечного миру, а твои де, государевы города, которые на мирном постановеньи отданы к Литве, хотят все отдать тебе, Государю.

Да в нынешнем же, Государь, во 138-м году мая в 14 день посылали мы, холопи твои, за рубеж торговым обычаем вязметина Ивашка Дубинина, а велели ему за рубежом проведать всяких вестей. И мая ж, Государь, в 30 день Ивашко Дубинин из Дорогобужа в Вязму приехал, а в роспросе нам, холопом твоим, сказал – был де он в Дорогобуже. А ве[стей ска...] ...

... [изменни-]¹⁶¹ [к. 24] -ков казаков и поляков побили. И ныне поляки збираютца на черкасов посполитым рушением битца, чтоб у них, у черкас, веру нарушить и привести в свою каталитцкую веру¹⁶². А в Смоленску де ныне прибыльные люди есть. А ныне де королевич в (В)оршаве. Да Богдашко ж Горезин сказал: как де приехали они в Шклов, и в Шклов де приехал за ними из Орши староста оршанской пан Сапега, а имени де ему не ведают. И приехав де к ним, учал им говорить, что они ево город Оршу объехали мимо, проезжей пошрины не плотя. И взял де их четверых – ево, Богдашка, да вязмич¹⁶³ же Тимоху Лелюхина, Митю Ку- [к. 8] -кина да москвитина Богданова человека Филатьива, Сидорка Якимова и держал их в Шклове за приставы три недели. И они де у нево откупились, а дали ему соболей и червоных золотых на пят ... [Богдаш]ко

---

¹⁵⁹ *Tak w rękopisie. Niewykluczone inne brzmienie tego fragmentu tekstu: у отрадных.*

¹⁶⁰ *W tym wypadku kancelista zastosował skrócenie – uzupełnione przez wydawców – jak w wypadku варшаве – в (В)аршаве.*

¹⁶¹ *Tutaj tekst uległ zniszczeniu; został uzupełniony według znaczenia słów.*

¹⁶² *Chodzi tu o uznanie i przyjęcie przez kozaków unii brzeskiej z 1596 roku.*

¹⁶³ *Część słowa z fragmentami -змич же napisana na sklejeniu dwóch kart.*

ж Горезин ша[...] ... [ска-]¹⁶⁴ [к. 12] -зал, слышел де он, Богдашко, у литовских купцов в переговорех, что будто запорожские черкасы говорят поляком, будет де они, поляки, учнут у них веру нарушать, и они де хотят приложитца к Московскому государству ...

РГАДА, Ф. 159, Приказные дела новой разборки, Оп. 2, Nr 355, к. 2, 1, 77, 76, 24, 8, 12.

Nr 15

1630 r., między 8–9 a 28 czerwca – Doniesienie z Rylska od wojewody kniazia Osipa Iwanowicza Szczerbatowa.

[к. 74] Государю, царю и великому князю Михаилу Федоровичю всеа Руси холоп твой Оска Щербатой челом бьет.

Нынешняго, Государь, 138-го июня в 3 день вышел ис полону из Литовские земли полоненик рыленин донских казаков атаманской сын Ондрюшка Климов сын Сибилев. А в роспросе мне, холопу твоему, сказал:

Имали де ево в полон нагайские татарове, как [приходили] под Рылеск, а в котором году имали, и он де, Ондрюшка, тово не упомнит. И те, Государь, нагайские татарове продали ево в Крым Мамет-Сибилею, и был де он в Крыме шесть лет. А Мамет де, Государь, Сибилий продал иво на катаргу Сламан-бею Сиберискому, и был де он на катарге восемь лет. И тое де, Государь, катаргу громил шпанской король, а отграмил де он тое ж пору полонеников сто тритцать человек. А шол де, Государь, он, Ондрюшка, от шпанского короля на Венец, на Рым, на Ведну, на Прагу да на неметцкую на Цысарскую землю, на Камберек. И жил де он в Цысарской земле на границе в Мо[лтинe] ... [Да в]¹⁶⁵ нынешнем де, Государь, [к. 73]

---

¹⁶⁴ *Tutaj tekst został uzupełniony według znaczenia słów.*

¹⁶⁵ *Fragment karty zniszczony.*

во 138-м году на Масленой недели¹⁶⁶ пошел он, Ондрюшка, из Молтина на Литовскую землю, на польские города на Ломил, на Менеск, на Гомей. И июня ж, Государь, в 8 день бил челом тебе, Государю царю и великому князю Михаилу Федоровичю всеа Руси, а ко мне, холопу твоему, в съезжею избу принес челобитную тот полоненик Ондрюшка Сибилев. А в челобитной ево написано, чтоб ты, Государь, пожаловать велел ево, Ондрюшка, из Рыльска отпустить к Москве бити челом тебе, Государю, о своей нуже.

И я, холоп твой, тово полоненика Ондрюшка Сибилева, приведча к твоему, Государеву, крестному целованью, из Рыльска отпустил к тебе, Государю, к Москве июня в 9 день.

[к. 74v] Государю царю и великому князю Михаилу Федоровичю всеа Руси.

138-го июня в 28 [день]¹⁶⁷.

РГАДА, Ф. 159, Приказные дела новой разборки, Оп. 2, Nr 355, к. 74, 73.

Nr 16

1630 r., przed 28 czerwca – Protokół z przesłuchania przysłanego z Ryłska byłego jeńca tureckiego, сына атamana доńskiego, rylczanina Andrieja Klimowa сына Sibiliewa, Moskwa, Urząd Wojskowy (fragment).

[к. 72] А на Москве турской полоненик рыленин Ондрюшка Климов сын С[ибилев] в роспросе сказал:

---

¹⁶⁶ W 1630 roku tydzień przed Wielkim Postem (Масленица) przypadał na 1–7 lutego.

¹⁶⁷ Słowo день zostało uzupełnione według brzmienia dokumentu, choć miejsce, w którym zostało napisane jest mocno wytarte zagięcie karty (zrozumiałe, że w tym miejscu tekst nie mógł się zachować). Skraj karty jest przedarty, zapewne podczas rozklejania kart, i rozsypuje się, dlatego żadne parafy określające jego obieg kancelaryjny nie mogły się zachować.

Отец [де ево бывшей] донской атаман. А з Дону вышед и женясь, жил в Рылску. И тому де ныне 25 лет приходили под Рылеск нагайские татаровя и ево, Ондрюшку, под Рылском на реке на Семи взяли в полон и свели в Нагаи. А из Нагай продали [в Крым] ... татарину Маагмет-Сибилею, и был де он у того татарина в полону в Крыму 6 лет. И тот де татарин продал ево на каторгу на Белое море турченину Сломан-бею Чибирскому. И был он на каторге 8 лет. И тому де ныне 11 лет тое каторгу громили на Белом море шпанские люди. А отгромили де в те поры на тое каторге полонеников разных [пл]емен 130 человек и свели в[сех в Шпанею]. А ис Шпанеи, дав им прохожие листы, распустили их [по сво]им землям. И шол он, Ондрюшк[а, на Рим и в] Риму у папы был и со[кро...ты] принимал. А из Риму шол он ...¹⁶⁸ [к. 71] ... / ... / ... / ... / ... / ... / ... / ... / ...¹⁶⁹ / ... да служил старосте ... / ... а из Слонима шол ... на Вилну, и в Вилне жил [в] ... [а из Вилны пошол он] в нынешнем 138-м году на Масленой неделе [и шол на Мене]ск да на Гомей, а из Гомья [при]шол в Новгородок Северской. И в Но[ве] де гародке капитан держ[ал иво] 14 недель и, ограбя, ево отпустил. И он пришел в Рылеск. И из Рылска он, воивода, распрося ево, отпустил к Москве.

Да он, Ондрюшка ж подал в Розряде прохожей отпускнуой лист, каков ему дал лист староста Рит[...] ...

РГАДА, Ф. 159, Приказные дела новой разборки, Оп. 2, Nr 355, к. 72, 71.

¹⁶⁸ *Z powodu wyblakłego tekstu nie udało się odczytać ostatniego słowa w przedostatnim wierszu i ostatniego wiersza.*

¹⁶⁹ *Miejscami tekst znajduje się na rozsypanych się końcu karty. Inna sprawa, że sam tekst blaknie, a miejscami wyblakł. W pierwszych dziewięciu wierszach żadnego słowa nie udało się odczytać.*

Nr 17

1630 r., koniec kwietnia–początek czerwca (?) – Doniesienie (?) nieznanego wojewody z miasta pogranicznego dotyczące wieści z Rzeczypospolitej o wojskowo-politycznej sytuacji na Ukrainie (fragment bez początku i końca).

... [k. 23] нарушить, а умышляли де с поляки ...¹⁷⁰ казаки ж и запорож[ск...] ... [...]ех¹⁷¹ заводчи[ков] ...¹⁷²

РГАДА, Ф. 159, Приказные дела новой разборки, Оп. 2, Nr 355, к. 23.

Nr 18

1630 r., maj–początek czerwca (?) – Doniesienie (?) nieznanego wojewody z nieznanego miasta pogranicznego z wieściami uzyskanymi od wychodźcy z Rzeczypospolitej o powstaniu kozackim Tarasa Fedorowicza na Ukrainie (fragment bez początku i końca).

... [k. 75] а вестей сказал:

Как де он шол литовскими городаы и с[лышел]¹⁷³ от литовских людей, что у поляков с черкасы за веру были бои в Великой пост перед Великим днем на Вербной неделе¹⁷⁴, да после Велика дни на

---

¹⁷⁰ Nie udało się odczytać drugiego słowa – tekst wyblakł.

¹⁷¹ Nie udało się odczytać zakończenia jednego słowa i następnego słowa – tekst wyblakł.

¹⁷² Tutaj karta została urwana.

¹⁷³ Tekst wyblakły.

¹⁷⁴ W 1630 roku, według kalendarza juliańskiego, Wielki Post przypadał na 8 lute-go–19 marca, Wielki Tydzień na 15–21 marca, a święto Zmartwychwstania na 28 marca..

другой и на 3-й неделе. А сказывают, что черкасы побили поляков с 7000 [...] ¹⁷⁵ поляки дву черкас побили ...

РГАДА, Ф. 159, Приказные дела новой разборки, Оп. 2, Nr 355, к. 75.

---

¹⁷⁵ *Tutaj i dalej tekst jest wyblakły, a góra karty zagrzybiona.*